

Jovan Dučić

Radi pravilnije orijentacije

Jugoslovenska ideologija

Istina o "Jugoslavizmu"

Politička studija

iz pera jedne kompetentne ličnosti.

pisca "dr Vlatko Maček i Jugoslavija"

INTERNET IZDANJE	ŠTAMPANO IZDANJE
IZVRŠNI PRODUCENT I POKROVITELJ Tehnologije, izdavaštvo i agencija Janus Beograd, 30. jul 2001 PRODUCENT I ODGOVORNI UREDNIK Zoran Stefanović LIKOVNO OBLIKOVANJE Marinko Lugonja VEBMASTERING I TEHNIČKO UREĐIVANJE Milan Stojić DIGITALIZACIJA TEKSTUALNOG I LIKOVNOG MATERIJALA Nenad Petrović KOREKTURA Saša Šekarić i Dragana Vignjević	IZDANJE Centralnog Odbora Srpske Narodne Odbrane u Americi Čikago, Ilinoj 1942 Slobodna knjiga Izdanja Vladimira Maksimovića 11030 Beograd, p. fah 31 Biblioteka Ideje Knjiga 33 UREDNIK I IZDAVAČ Vladimir Maksimović KNJIGU PREPORUČUJE Dr Veljko Đ. Đurić MARKETING Jelisavka Jeličić PRIPREMA ZA ŠTAMPU Anja Hranić TIRAŽ 300 primeraka ŠTAMPA Junior, Beograd, 1999. Reprint izvornog izdanja Čikago, Ilinoj 1942. Plasman Klub čitalaca "SLOBODNA KNJIGA" p. fah 31, 11030 Beograd tel. 011/516-864 Literatura nacionalne duhovnosti

Preštampano iz Amerikanskog Srbobrana 1942

SIR-Katalogizacija u publikaciji Narodna biblioteka Srbije, Beograd

323.1 (497.1)

DUČIĆ, Jovan

"Jugoslovenska ideologija: istina o "jugoslavizmu": politička studija iz pera jedne kompetentne ličnosti, pisca "Dr Vlatko Maček i Jugoslavija" / Jovan Dučić, - (Reprint izvornog izdanja). – Beograd: Slobodna knjiga, 1999 (Beograd : Junior). - |44 str.; 20 cm.- Biblioteka Ideje ; knj. 35)

Fototipsko izd.: Čikago, 1942. - Tiraž 300.

a) Jugoslovenstvo

ID=75972876

JUGOSLOVENSKA IDEOLOGIJA
Istina o "jugoslavizmu"

Donosimo ovaj esej iz pera iste kompetentne političke ličnosti čiju smo političku

studiju "Dr Vlatko Maček i Jugoslavija" objavili pre nekoliko nedelja. - Cilj ove nove studije je da na psihičkim i istoriskim podacima pokaže, sa koliko je osnova "jugoslavizam", kao princip nacionalne solidarnosti, bio stavljen kao podloga za izgradnju države Jugoslavije. (Prim. Ured.)

Hrvati nisu nikad marili za slavizam, niti bez nepoverenja govorili o jugoslavizmu. Oni su slavizam identifikovali sa ruskim pravoslavljem, a jugoslavizam sa balkanstvom. Zato su oboje smatrali nepodudarnim sa hrvatskom idejom o kulturi, jedinoj pravoj kulturi, zapadnjačkoj, znači većim delom katoličkoj. A tako isto nepodudarnim i sa iskrenom željom Hrvata da ostanu i dalje na jednom moralnom kontinentu koji je, pre svega, odeljen, kao širokim morem, od istočnjačke kulture vezane za istočnu Crkvu.

Jugoslavizam, kad se očisti od retoričkih elemenata, bio je za hrvatsku pamet samo jedan politički izraz, a ne i jedan nacionalni pojam. U ovom su se Hrvati bitno razlikovali od srpskog shvatanja jugoslavizma. Nikad Hrvati nisu zamišljali mogućnost da svoj hrvatski vidik zamrače jugoslovenskom maglovitošću, ni da razmenu svoj stari hrvatski groš za kakvu neizvesnu jugoslovensku paru. Ja mislim da bi se moglo danas "na kraju balade," a što znači posle sveg proživljenog i okušanog, reći ovo: u hrvatskim očima niko nije bio dobar Jugosloven ako nije pre toga bio loš Hrvat.

Uostalom, slavizam je među katoličkim Slovenima bio uvek slabiji od njihovog katolicizma; a katolički su Sloveni i sami nagonski osećali da ta dva osećanja ne idu zajedno. Slovenstvo je po svojoj opštoj ideji o životu, o odnosu čoveka prema njegovom Bogu, potpuno jelinsko, što se vidi po njegovoj vedrini i čovekoljublju; a katolički Sloven predstavlja jednu deformaciju koja dolazi iz sukoba njegove mlade slovenske krvi, zdrave i optimistične, sa katoličkom mistikom, proizišlim iz drukče krvi i drukče ideje o životu. Slovenstvo i katolicizam su međusobno protivurečni. Fatalnost ovog slučaja ogleda se dovoljno u istorijama katoličkih slovenskih naroda.

Pravoslavni narodi su među sobom povezani dvostruko: rasom i verom. Ako su sa Grcima i Rumunima povezani samo verom, a ne i rasom, zato su s njima povezani zajedničkim istorijskim doživljajima. Naime, svi su oni podjednako robovali Mongolima ili Turcima. Ovo čini, dakle, da su s ovima takođe povezani dvostruko: verom i istorijom. Dodajmo ovde i da su oni svi zajedno nasledili blagodeti vizantiske kulture i umetnosti, koje su nekoliko vekova služile uzorom i Zapadu (ex Oriente lux). Ova velika duhovna porodica od Belog do Egejskog i Jadranskog mora, postaje time jedan veoma interesantan blok, u pogledu moralnom pre svega. Ovo osećanje srodnosti, išlo je ponekad i do porodičnog osećanja.

Hrvatstvo, naprotiv, odeljeno od tog slovenskog bloka Austrijom i Mađarskom, i potisnuto dobro na jugozapad, bilo je mnogo odvojeno od drugih i glavnijih katoličkih Slovena. Veze između Zagreba i Varšave bile su oduvek neznatne. Ali je Hrvatska u toliko prirodnije gravitirala prema grupama svoje vere, koje su bliže, ostavljajući po strani grupe svoje rase, koje su bile dalje, i daleko. Kad su se Hrvati borili s Rimom da dobiju slovensku službu u crkvi, to je značilo samo da katoličanstvo naprave još većma svojim narodnim ultimum refugium, u opasnosti od pravoslavlja, a zatim i od muslimanstva.

Za pravoslavne Slovene bi se moglo reći da ih vezuje pravoslavlje većma nego i krv slovenska. Ovo se videlo kako je Rusija pomagala srpski Ustanak protiv Turaka kad god nije sama bila u tom ometana od strane drugih, naročito Napoleona. Car Aleksandar I je tako pomagao naš prvi Ustanak, a Aleksandar II je oslobodio na Plevni pravoslavnu Bugarsku. Ruske su usluge tako isto pravoslavnoj Grčkoj bile velike. Ako je Rusija docnije na San Stefanskom Kongresu prešla odveć na stranu svog deteta sa Plevne, to je bila jedna politika slovenske Rusije odista izvan njene tradicije.

Najzad, krajem XIX veka su postojala tri razna slavizma: "panslavizam", koji je bio stvarno panrusizam, imperijalistički i isključiv; zatim "neoslavizam" dr Kramarža, čiji je cilj bio okupiti sve Slovene u monarhiji oko Praga, sa tendencijom da se taj pokret proširi i među njihove sunarodnike oko monarhije; i najzad, "jugoslavizam",

koji se smatrao pokretom iz Beograda, revolucionaran i nekompromisan, sa ciljem da okupi sve Južne Slovene u zajednicu moralnu, na bazi jezika, i zajednicu političku, u državu Jugoslaviju. - Sva tri ova slavizma su propala, svaki na svoj način. Verovatno da će u posleratnim prilikama bar jedno od ovih triju slavizama ponovo izbiti kao kakva ideologija neke od slovenskih grupa. Najmanje je verovatno da će oživeti jugoslavizam, koji je propao najžalosnije, i čim je bio stavljen na prvu probu. - Ovom članku je zadatak da dokaže da on i nije bio ponikao ni iz kakvih pozitivnih osnova, nego iz jednog apsolutnog nesporazuma; produkt jednog naročitog poremećaja svih zdravih načela za život; jedna romantika koja je istavljena nasuprot realne politike; i jedna fatamorgana koja je odvela u katastrofu državu Srbiju, jedino realno u tom nezdravom snu o nemogućem i neprirodnom.

Istina, ovaj današnji sveobimni rat je svojim neodoljivim potresom doneo i druga iznenađenja i razočarenja. I narodi koji su do juče verovali da su povezani raznim istorijskim ili rasnim vezama, kao jedno zdravo i konačno uobličeno društvo, pokazaše se ovim ratom, i nenadno, i naprotiv, kao međusobni protivnici, čak i zlotvori. Naročito su slovenski narodi dali od sebe žalosnu sliku u ovom pogledu. Poljaci su za nekoliko kvadratnih milja u Šleskoj otpočeli deobu Čehoslovačke, osuđene na propast. Ali su malo zatim i Rusi sa Hitlerom podelili tu istu Poljsku, i to na osnovu ratnih pobeda čisto nacističkih! I Slovaci su napustili Češku, za jednu "nezavisnu" državu koja će trajati od danas do sutra. Najzad je Hrvatska izdala Srbe predavši se neprijatelju na frontu već prvog dana, a zatim poklavši nejač svojih sugrađana Srba, na način kakav ne pamti evropska istorija od svog postojanja. A zar već Bugari nisu i prošlog rata pošli protiv Rusije sa Turcima, od kojih su ih ti isti Rusi oslobodili petovekovnog ropstva, polu stoleća ranije.

II

Bilo je, izvesno, vrlo pogrešno, i sasvim grešno, podmetati Hrvatima kako su oni tvorci jedne ideje o solidarnosti Južnih Slovena, koja se zove "jugoslavizam", i koju je trebalo smatrati dovoljnom kao osnovu i za stvaranje jedne zajedničke države tih Slovena. Ni sami Hrvati nisu ništa slično za sebe tvrdili. Čak su se najvatreniji patrioti hrvatski od takve ideje i otvoreno otresali. Ovo idemo i da dokažemo ovim našim napisom; i to razlozima, koje smatramo jedino razložnim.

Počnimo od naših država srednjeg veka. Da vidimo da li je među Južnim Slovenima bilo ikad ikakvog znaka osećanja rasne i plemenske solidarnosti, na način kako su to u naše doba hteli smatrati "jugoslavizam."

Nikakvog znaka u tim vremenima o kakvoj nacionalnoj ili rasnoj ideologiji, kao vezi među našim državnim jedinicama! Nije, uostalom, sličan fenomen postojao ni među državama drugih etničkih grupa u Evropi srednjeg veka. Nacionalizam je uopšte jedno osećanje skorašnjeg porekla; za njega se reklo da je rođen posle bitke na Valmi, za vreme francuske Revolucije, a zatim se nacionalizam definisao tek Napoleonovim ratovima. - Za Slovene se može reći da su, naprotiv, uvek ratovali međusobno, i kroz veliki broj vekova. Srbi, već osnivajući prvu svoju državu u Raškoj, okolo 825 g. ratovali su i pobedili Bugare, što su im i ovi vratili veoma brzo. Bugarski kralj Mihajlo Šišman je ratovao 1330 g. protiv Srbije, kad su uzalud Srbi opominjali ovog hrišćanskog vladaoca kako su "Agarjani" u pripremi da navale iz Azije, i da će trebati zajedno braniti ugroženo hrišćanstvo. Poginuvši u ovom porazu, Mihajlo Šišman je ostavio za naslednika kralja koji je bio vazal Dušanov: a time je hegemonija srednjeg veka konačno prešla u srpske ruke! Takvi su bili odnosi naše dve slovenske i susedne države srednjevekovne. - Ako je Car Dušan dolazio i do Klisa nad Splitom, i zamalo nije zaposeo sve zemlje na zapadu slovenskog Balkana, da ga druge prilike ne odvedoše na istok, možda bi neko ujedinjenje bilo još u ono doba i mogućnije nego ikad docnije. Drugi srpski kralj, Tvrtko, "kralj Srbljem, Bosni i Primorju" (Miklošić, Mon. Serbika, 187 i 438), izvršio je jedno kratko ujedinjenje, koje je zapravo bilo samo osvajanje.

Nikakvog ni spomena o savezima među našim jugoslovenskim državnim grupama. Ako se kaže da je na saboru hrvatskog kralja Tomislava bio i naš humski "velikoslavni" knez Miroslav, "sa srpskim velikašima", ništa nije naličilo na kakav

savez, ili na put ujedinjavanju. Ako su i dva srpska vladara, knez Lazar i kralj Tvrtko, jednom docnije pomagali hrvatske pobunjenike protiv Mađarske, to je možda više da oslabe kralja Žigmunda, nego da odista spasavaju Hrvate, i onako osuđene da budu pobeđeni. Prema tome, nema znaka o ma kakvom rasnom i jugoslovenskom afinitetu između Srba i Bugara i Hrvata kroz ceo srednji vek, sve do osvita HIH-og veka. A vidićemo koliko ga je istinski bilo i u tom stoleću.

Svakako treba unapred imati na umu da je ovo HIH stoleće dolazilo posle krvavih progona Srba u Hrvatskoj i Slavoniji, za vreme Marije Terezije naročito. Ovi progoni su bili slični onim koji su za vreme Svetog Dominika vršeni u Pirinejima. Svi Srbi koji nisu hteli prelaziti u katoličanstvo, ili unijatstvo, skapavali su po tamnicama, na torturama, ili naterivani na iseljavanje u Ugarsku, Italiju, Vlašku, i čak u Rusiju. Ovi progoni su, uostalom bili vršeni prema obrascu jednog starog datuma. Već je Sikst II naredio bio mađarskom kralju uništenje šizmatika u Bosni, znači bogumila; ali i pravoslavnih, koji su uvek sačinjavali glavno bosansko stanovništvo. Ovaj krstaški rat je trajao šest punih godina! A kako je vojska mađarska već od Kolomana bila mešovita (mađarsko-hrvatska), znači da su na Vrbasu i na Bosni klali pretci današnjih ustaša onako kako to i ovi čine danas.

Ovakve su uspomene postojale među Srbima i Hrvatima sve do pred osvit HIH veka. Nikakve plemenske solidarnosti, i nikakvog "jugoslavizma" kroz ceo srednji vek.

III

Naročito su u Srbiji naši širi krugovi bili dugo zavaravani rečima za njih sibilski nerazgovetnim kao što je Ilirstvo i Jugoslavizam, a zatim imenima Štrosmajera i Račkog, koja su najzad bila postala simvolična i legendama, skoro svetačkim i proročkim. Za slovensku psihu srpskog čoveka izgledalo je na taj način da je ono što je mutno, bilo i duboko. Vaspitan u kultu heroja iz svog carstvujušćeg srednjeg veka, za njega su ova dva katolička sveštenika bili sve zanimljiviji, što su bili više neshvatljivi. Obojica malo što nisu iz jedne sumnjive istorije i šarene literature, prolazeći kroz režimski aparat naših dugogodišnjih diktatura, znači kroz jedan zvanični patriotizam, prodrli i među imena našeg najvećeg dohvata i ostvarenja.

Šta je to zapravo ILIRSTVO? I kakve veze ima ono sa našom narodnom sudbinom srpskom? Je li to jedna ideologija u smislu nacionalne solidarnosti Južnih Slovena? Književni pokret? Ili politički? Ili oboje?

Ilirizam se zove drugim rečima i Hrvatski Preporod; i sasvim tačno. Ali na tome izrazu treba i ostati. Ilirski pokret je čisto hrvatska stvar unutrašnja i lokalna, prosvetna i moralna, a politički važna samo u toliko što je ona postala zatim i žarištem za sve druge nacionalne ambicije Hrvata, u jednom za njih odista važnom, a možda i velikom stoleću. Ilirizam je preteča Štrosmajerovog pokreta, nazvanog pogrešno "jugoslavizmom". Pogrešno, bar po srpskoj definiciji ove reči. Sa tim Štrosmajerovim pokretom, hrvatski narod, vrlo ubog i skučen i neznatan u veku pre ovog, postaje zatim izvesnom afirmacijom, koja je prevazilazila i njegov pravi značaj. Ali imala je ipak i svoj izražaj, ne bez interesa, za svakog istoričara ideja onog doba.

Da kažemo najpre nešto o Ilirizmu, koji mnogi brkaju sa hrvatskim "jugoslavizmom".

Šta je to bio Ilirizam?

Poznato je da ovo ime dolazi od Ilirije, države koju je Napoleon u svojoj maniji da pravi nove kraljevine, nameravao da stvori na tlu stare Teutine zemlje Ilirije; novu državu i novi narod, na osnovi izvesnih njegovih sličnih osobina. Država stvorena od Slovenačke, Hrvatske i jednog dela Dalmacije. - Ovo je bilo posle njegove pobede na Vagramu. Ali je ova Napoleonova ideja propala na prvoj konferenciji za mir. Ostalo je od toga samo toliko, što su se Francuzi puno zainteresovali srpskim narodnim pesmama, od kojih je ondašnji romantični pregled "Le Globe", pravio vrlo veliko pitanje, i Prosper Merime pevao srpske rapsodije potpuno u duhu naših ciklusa. Tako no u duhu naših ciklusa. Tako, da je jedna njegova zbirka "Le

Guzle"izazvala verovanje kako su to odista originalne tvorevine jednog darovitog epskog naroda, a ne jednog darovitog francuskog pesnika mistifikatora.

Ali u Slovenačkoj, a naročito u Hrvatskoj, Ilirija je ostala u velikoj uspomeni. Treba znati tadašnju bedu onamošnjeg naroda. Prva četvrt HIH-og stoleća bila je izuzetno teška u nesrećnoj Hrvatskoj. U Dalmaciji je narod hrvatske narodnosti bio potpuno zanemaren, zapušten. Za celo vreme Mletačke vlasti - a to je od 1420 do 1797 - nije bilo onamo ni jedne jedine škole na narodnom jeziku. "Si volete Dalmati fedeli tenete li ignoranti", govorili su hrvatski današnji spasitelji. Međutim, za vreme Napoleonove vlade, za svega 8 godina, Dalmacija je odozgo do dole, bila zasuta gimnazijama (7), i devojačkim školama (14), i zanatskim (8), i dečjim (19), i sjemeništima (4) itd. Ali će ovaj napredak Austrija, dolazeći u Dalmaciju, svirepo uništiti. Jedan onamošnji narodnjak piše da je još u 1870, Dalmacija imala 80% analfabeta… (Frano Ivanišević: Narodni Preporod u Dalmaciji, Split, 1932). Mi vidimo da u godini 1825, Mađari nameću Hrvatima kao administrativni jezik mađarski a oni se bore da im ostave latinski, ni ne misleći na svoj narodni! Ali 1835, dolaze Mađari i da im nature mađarski jezik kao školski i obavezni. Namera je Mađarske bila ovaj put da Hrvatsku prosto napravi mađarskom provincijom. - Pred opasnošću da sasvim ne utonu, Hrvati, u jednom Napoleonskom vremenu nacionalizma, počnu odista da se i sami bude.

Ali što je Hrvate naročito prenulo, to su ustanci Karađorđa. i Miloša, koji su i po drugim slovenskim zemljama izazivali divljenje. U Hrvatskoj su bile tog vremena na vidiku, sve do početka HIH veka, samo dve klase: sveštenici romanizirani, i plemstvo mađarizirano. U borbi za jezik, idući za sveštenicima, tražili su latinski; ali pod većom vlašću plemstva, pomognutog iz Budima, morali su primiti, kao obavezan školski jezik, mađarski.

U to vreme, jedan mlad student, poreklom Nemac iz Krapine, kako je iznašao Ferdo Šišić, Ljudevit Gaj, bavio se mnogo u Gracu i Pešti u društvu srpskih omladinaca, zanešenih ustancima, a tako isto Srpskim Narodnim Pesmama, koje je Vuk Karadžić bio objavio u to vreme. Srpski jezik kojim su srpski studenti govorili, i kojim je Vuk pisao, zaneo je Ljudevita Gaja, da je on pomišljao na žalosno stanje narodnog govora po hrvatskim krajevima. U njemu se zato rodi ideja da bi trebalo da Hrvati uzmu srpski književni govor za svoj književni jezik, znači po obrascu Vukovih narodnih pesama. Hrvatski govor je bio u Zagorju kajkavski, a po ostrvima čakavski. Gaj smisli stoga da Hrvati prihvate srpsku štokavštinu. Tim govorom su se već služile i Dalmacija i Slavonija, zato što su ih Srbi naseljavali kroz nekoliko poslednjih stoleća. Ovo prihvatanje srpske štokavštine, mislio je Gaj, ujedinilo bi hrvatske krajeve. A kako je i cela Dubrovačka književnost pisana na srpskoj štokavštini, isto onakvoj na kakvoj su pisane i Vukove srpske pesme, usvajanje srpskog književnog jezika, značilo bi i anektirati Dubrovnik za Hrvatsku, a ne ostaviti ga Srbima. Tad je pokrenut "Hrvatski List" sa književnim dodatkom.

Ovo je glavno delo Ilirizma.

Da ne bude nikakve zabune, potrebno je reći da Hrvati nisu bez velikih duhovnih razloga izvršili ovaj moralni preobražaj, uzimajući tuđi književni jezik za svoj sopstveni (što je nesumnjivo bezprimeran slučaj među narodima). Na kajkavskom govoru (kojeg opet Slovenci smatraju svojim narodnim jezikom), nisu Hrvati bili ništa važno napisali. Na čakavskom govoru, koji se jedini u filologiji smatra neosporno i isključivo hrvatskim, nisu mogli otići daleko, jer on nije pokazivao mogućnost da se dalje razvija. Dokaz, što stari hrvatski rukopis Vinodolski zakon, predstavlja ravno jezik kojim i danas govore Vindolci. - Docnije će Rački imati nameru da štampa za svoj narod "čitanku", u kojoj bi bili srednjevekovni srpski književni spomenici, Žitija, da u nedostatku svojih sopstvenih takvih izvora, hrvatski jezik dobije izvesne klasične obrazce.

Ali nisu Hrvati primili štokavštinu srpsku ni bez izvesnog otpora. "Hrvati uvedoše i sami jezik štokavski, akoprem ih je to stalo i stoji neizmjerno truda jer i od svagdašnjeg domaćeg govora daleko im je dosti". (Vežić, Neven, 1855; Milosavljević, II, 28). Čak nisu oni primili jezik srpskih narodnih pesama ni bez protesta. Miškatović piše Jagiću: "Oni se nadaju odoljeti ako pravopis i gramatiku budemo imali odijeljenu od srbske (Jagić, Spomeni mojega života, 62). Do ovog

doba, kako kaže jedan pisac, jezična linija, a to znači hrvatski moralni kontinent, išao je kao granica štokavštine prema severozapadu, Kupom, i savijala na reku Čazmu ka Dravi! Još u "Danici" 1847, hrvatski pisac A. Tkalčević kaže da "pravi Hrvati preko Kupe stanuju". - I sam I. Kukuljević piše da "hrvaština stupiv preko Save, a poglavito preko Kupe počima..." (Arhiv, IX, 318; Đerić 158). - Da Hrvati nisu uzeli srpsku štokavštinu, nego ostali na kajkavštini, menjali bi zatim sve one pogrde sa zapadnim susedima na zajedničkom jeziku kajkavskom, mesto što, na nesreću našu, menjaju danas s nama te svoje pogrde na štokavštini…

Ni Srbi nisu baš olako propuštali da ovo akaparisanje njihovog književnog jezika, jezika iz narodnih eposa, Hrvati izvrše, a da to oni ne objave kao nedozvoljeni plagijat. Jagić, najveći hrvatski filolog, piše: "Samo se po sebi razume, da mi je bilo smešno kad se sa srpske strane prigovaralo Hrvatima (upravo Ilircima među 1834 i 1848), da su nepravedno sebi prisvojili srpski jezik kao književni - mesto da se vesele toj koncentraciji, koju je inače kod Iliraca pobudila i podupirala dubrovačka literatura". (Jagić, Spomeni, II, 247). A što se tiče ove napomene za Dubrovačku književnost, navešćemo jeda podatak da se vidi kako Hrvati ni sami nisu smatrali dubrovačku književnost svojom svojinom. Njihov profesor opšte istorije na zagrebačkom universitetu, učeni Natko Nodilo, pisao je: "U Dubrovniku, ako ne od početka a ono od pamtivjeka, govorilo se srpski, govorilo kako od pučana tako od vlastele; kako kod kuće tako u javnom životu. Jeste istina da su zapisnici raznih vijeća vodili latinski, a prilika je takođe da pod knezovima mletačkim, njih radi, na vijećima se ponešto raspravljalo i mletačkim i kojekakvim govorom. Nego u općini od mletaka oslobođenoj, srpski je raspravnijezik", (Rad, 65, 117). - Onako uzeti srpsku štokavštinu, kako su uradili Ilirci, bilo je dakle anektirati i Dubrovnik, (kao što će to konačno i politički uraditi, čak sporazumno sa Srpskom opozicijom, 1939 godine).

Nikad se Hrvati nisu mogli da naviknu na ideju da su oni u Evropi jedan mali narodić, jedva istorijski. Oni prikrivaju i izobličuju i ono što o tom zna ceo drugi svet. Dubrovački znameniti istoričar Mavro Orbini, XVI veka, sveštenik toga grada, u svojoj čuvenoj Istoriji predstavlja, kao jedinu poznatu naučno narodnu istoriju, povest Nemanjića, i ostalih srpskih srednjevekovnih dinastija (Hrebeljanovića, Mrnjavčevića, Vojnovića - Altomanovića, Kosače i Balšića), stavljajući čak u grb Nemanje sve grbove ostalih jedinica jugoslovenskih, a među njima i grb hrvatski. Opisujući na dugo i široko povest Srba, sa podacima koji ni danas nisu porečeni, Orbini, pod imenom Povest Hrvata, ima u svojoj knjizi svega tri maglovite stranice! A govoreći kako su nekad Hrvati nudili pomoć Dubrovniku protiv kneževa hercegovačkih Vojnovića, Orbini piše da su Dubrovčani odgovorili na ovo: "Ali vi ste iz zemlje veoma daleke…"Voi siete dal paese molto lontani… (Orbini, Il Regno de gli Slavi, Pesaro 1601, 395). Eto šta su Gundulić i njegovi sugrađani znali o svojoj narodnoj istoriji, a šta o Hrvatima.

Hrvati nikad nisu imali svojih narodnih pesama. Srbi su narod guslarski, a Hrvati narod tamburaški; i dok su Srbi izgrađivali svoje slavne epose, Hrvati su izgrađivali poskočice. I sama rimska crkva zabranjivala je Hrvatima narodne pesme. Ona nije ni ma gde drugde pomagala nacionalne pokrete; jer jedinstvo u njenim očima, bilo je mogućno samo kroz veru, a ne kroz državu. Već je veliki i učeni papa Inoćentije III na saboru u našoj Duklji izjavio godine 1199 da crkva i država ne idu zajedno. Zato su u Hrvatskoj Ćirilo i Metodije, posle njihove posvete u Rimu tek u naše doba, za Lava XIII, bili svetkovali kao svece, ali ih nisu primali kao učitelje slovenske, i pronalazače ćirilice! - Kukuljević piše da je zagrebački biskup Petrović zabranjivao narodne stihove. A Vjekoslav Jagić piše da je Crkva već u srednjem veku progonila pevanje narodnih pesama, ne samo zato što je mesto njih uvodila crkvene popevke, nego je izdala protiv njih i zabrane. (Rad 1876, 37). Ovim se objašnjava što Hrvati nisu ni imali ljubavi za narodnu pesmu, niti je ikad stvarali.

Kakav naš Jugosloven režimski, ili koji drugi ignorant narodnih pitanja, rekao bi da je zajednički književni jezik, ovako "postignut" između Srba i Hrvata, ipak doneo u političkom smislu izvesnu solidarnost, približenje, osećanje zajedničkog. Ali taj Jugosloven ne bi rekao da se s njim samo solidarisao neko ko mu je pridigao kaput ili tabakeru! - Nije ni samo to. Treba dobro znati da je štokavština srpska trebala da ubrzo zatim posluži Hrvatima, ne samo da imadnu jedan lep i logičan jezik, nego

i da se postepeno pomoću njega okupe i svi drugi Štokavci, znači Srbi, oko Zagreba, kao glavnog štokavskog kulturnog centra… Dokaz, što je već odmah jedan poznati Ilirac, Ivan Derkos, tražio otvoreno takvo grupisanje sviju štokavaca oko svog kulturnog centra Zagreba. A stari grof Janko Drašković je u taj krug oko Zagreba, naročito pozivao Bosnu, ne pominjući međutim Srbiju, niti ijednu drugu štokavsku pravoslavnu zemlju. I kad se ban Jelačić instalirao za bana 1848, u prisustvu patrijarha srpskog Rajačića, a zatim svečano oba nošena na rukama oko slavoluka, stajalo je i to u vezi sa aspiracijama Hrvata da se i Vojvodini nametnu za centar, najpre nacionalni, a zatim i verski (unijatski).

Ovo je drugo lice Ilirstva.

Ovo je to Ilirstvo, za koje su tolike naše nebrojene neznalice sa upornošću tvrdile srpskom narodu da je to bio pokret jugoslovenske solidarnosti, koji će nakon 1848 postati i "jugoslavizmom", tobožnjim pokretom bratstva, glasonošom političkog ujedinjenja Južnih Slovena, znači put u jednu državu, koja bi se, naravno, zvala Jugoslavija. Sasvim obratno. Videće se iz ovog što sleduje da je i Štrosmajerov "jugoslavizam" bio nešto sasvim drugo od svega toga kako se ono docnije predstavljalo. Srbi, po svojoj indolenciji da se udubljuju u tuđe stvari, i što sve političke ideje uvek posmatraju ili provincialno, ili stranački, ili najzad režimski, nisu ni jednog momenta do danas dokazali da su ovaj pokret razumeli. A često ni hteli da dovoljno razumeju. Srbi iz Hrvatske, koji su dolazili kao političari u Beograd, nisu osećali koliko štete po obe strane, i za Srbe i za Hrvate, može doći baš od toga ako se jedna nacionalna ideologija izgradi na neistini, i takva postavi u temelje države samo kao iluzija, samo kao jedna naučna hipoteza. Treba biti istinski ubeđen, da sve nesreće, koje je za 23 godine njenog trajanja zabeležila Jugoslavija, ne bi ni ponikle da "jugoslavizam," stvar nerealna i izmišljena, nije postala ubrzo zvaničnim patriotizmom naših najgorih režima, jedna birokratizirana ideja, koju nije branila ni crkva, ni škola, nego policija i zakon o zaštiti države.

IV

Da pređemo na JUGOSLAVIZAM BISKUPA ŠTROSMAJERA.

Ilirizam je hteo da Hrvati, prisvajajući sebi za književni jezik onaj kojim su dotle pisali samo Srbi, dobili su ubrzo prohtev da tako pomoću zajednice jezične nametnu onim drugim svoj duh hrvatsko-katoličko-austrijski. Kajkavski govor kojim se govori oko Zagreba, i na kome se razvijala zagrebačka književnost sve do Ljudevnta Gaja, nije održavao dovoljnu vezu ni među samim Hrvatima, pošto su čakavske oblasti od Istre na Hrvatsko Primorje do Senja i do nekih ostrva, bile bliže Srbima nego Hrvatima. Jugoslavizam je zato u prvom momentu imao da se najpre brani od Srba u tim oblastima, a tek zatim da pređe u napad.

Kad se Štrosmajer javio na sceni, još je odnos Srba i Hrvata bio bolji nego ikad ranije. Kao što su Mađari u polemici govorili za Hrvate da su ljudstvo drugog reda, tako su Hrvati u onoj zemlji držali oduvek Srbe građanima drugog reda; ali poznati austrijski apsolutizam 1849 g. dolazi da u Hrvatsku zavede sada mesto latinskog, ili dotadašnjeg mađarskog, kao zvanični jezik, nemački, zbog čega su Hrvati našli u Srbima tog doba dobre lokalne patriote. Njihova zajednička akcija prema Beču, biće naročito živa 1861 do 1867. Ovo je doba odista najviše ličilo na približenje između ta dva uvek zavađena naroda. - U Dalmaciji koja je u to vreme još imala minimalne veze sa Zagrebom, takođe ni jedan hrvatski uspeh nije mogao biti moguć bez pomoći onamošnjih Srba. Pa ipak, mi ćemo videti da i pored svega "jugoslavizma", kako se zvao ovaj novi zagrebački pokret Štrosmajerov, nije bio ni jedan znak da se položaj Srba u hrvatskim krajevima bitno menjao, ma koliko Srbi pomagali Hrvate. Naši bi se ljudi začudili kad bismo im rekli da je zagrebački Sabor većao tek 1884 o "srpskom pitanju", što znači o pravima Srba, nešto nalik na ono što je u Americi bilo pitanje njihovih Crnaca.

Biskup Josip Juraj Štrosmajer je bio izuzetno interesantan političar.

Treba pre svega znati da je Štrosmajer ranije bio kapelan austrijskog Dvora u

Beču, a zatim rektorom velike bogoslovije Augustinea, naročito drage habsburškoj kući, a već u 34-oj godini postao i biskupom u Đakovu, eparhiji koju je sam želeo. Bio je lično vezan za Cara, kao njegov čovek od osobitog poverenja.

Mi smo imali pred sobom, dakle, dve ličnosti Hrvatskog Preporoda, slučajno oba Nemca po krvi: Ljudevita Gaja i biskupa Štrosmajera. Ali i dva različna njihova pokreta: Ilirstvo, pokret uglavnom lokalni i unutrašnji, i "Jugoslavizam", pokret širi i ekspansionistički, struju čisto hrvatsku i katoličku i austrijsku. - Bila je i velika lična razlika među dvojicom protagonista tih pokreta. Gaj je bio literat i romantik, a Štrosmajer je bio prvosveštenik svoje Crkve, propovednik njene nepomirljive dogme, misionar jedne "ecclesia militans", znači tipični čovek jednog apostolata. Ovakav apostolat uvek potiskuje i isključuje sve što ne stoji u službi njegovoj. Prenesen na nacionalno tlo, on i tu postaje mističan i isključiv. I zaista, posle izvesnog vremena, biskup Štrosmajer ni sam nije više razlikovao dokle ide sveštenik, a odakle počinje politički borac. Jedino zajedničko između šefa Ilirstva i šefa Jugoslavizma, bilo je to što su oba bili Nemci, po krvi i izdržljivosti; a kao poturice, bili i još fanatičniji za hrvatsku stvar.

Ali biskup Štrosmajer, celog života poznat kao lični prijatelj austrijskog Cara, a po krvi neprijatelj Slovena, koliko i prirođen hrvatskom tlu i sredini, zar je mogao, bar po ičijoj zdravoj pameti, počinjati u Hrvatskoj kakvu akciju u smislu jugoslovenske ideologije, kako se ona kod nas Srba jedino i predstavljala: znači, po definiciji, iredentistička i revolucionarna?… I zar je jedan Carev prijatelj mogao imati nameru da ikad od habsburške kuće i austrijske monarhije, najkatoličkije, i apostolske, i jerusalimske, kao što Habsburzi nose istorijsko ime u svojoj tituli, odvaja od nje Hrvatsku, najlojalniju provinciju i najpobožniju parohiju njezinu?… Da je odvoji od vladara koji je posle Pape glavni mač katoličanstva?…

Ako je Štrosmajer govorio o Jugoslovenstvu, to je stvar politike a ne osećanja, ideje a ne ideala, kombinacije a ne ideologije. Ako je i održavao odnose sa srpskim knezom Mihajlom, to nije izvesno bilo iza leđa austrijskog Dvora. Ako je i Jelačić pisao usrdna pisma velikom pesniku Njegošu, to nije stoga da s njim na ruševinama habsburške monarhije pravi neku novu državu za 3/4 pravoslavnu… Kao Štrosmajer, đakovački biskup, i Jelačić, austrijski general, bio je najpre sluga Dvora bečkog, pa tek onda ban hrvatski. Najpre veliki komandant austrijske vojske, pa tek onda guverner Dalmacije, jedne siromašne provincije, političar koji će dobiti i posle tih razgovora sa Njegošem, za glavnog šefa Careve vojske u celoj Ugarskoj. I to u jednom veoma važnom momentu. - Njegoš je svojim pismom od 29 decembra 1848 poručio banu Jelačiću da se proglasi (!) banom Trojedne Kraljevine ustankom Srba i Hrvata, i obećao mu svoju pomoć. Ovo je prenerazilo hrvatskog novog bana, koji je bio više Habsburgovac nego i Jelačićevac. Nasednuvši ovako, viteški vladar Crne Gore, piše grofu Medu Puciću na Đurđevdan 1849. svoje razočaranje: "Ja sam se u početku nešto nadao, a danas vidim da je zasad jugoslovenstvo idealna riječ koja samo praznijem glasom lijepo zveči …" (L. Tomanović, P. P. Njegoš kao vladalac, Cetinje, 1896).

Po svemu ovom vidite sa koliko se bezumlja i podvale govorilo sa izvesnih strana srpskom narodu da je zagrebački "jugoslavizam" onakav kakav su Srbi uvek zamišljali pokret pod takvim imenom: kao narodni, a to je "bratski", i "slovenski", i "revolucionarni", u smislu totalnog ujedinjenja političkog i državnog od Triglava do Crnoga Mora. Da, ujedinjenje je spremao i slavni biskup iz Đakova: ali ujedinjenje pod svetom lozom austrijskom, i izjednačenje u najsvetijoj Crkvi, katoličkoj.

To će se videti iz ovog što sledi.

Ni srpski državnici šezdesetih godina, na čelu sa mladim knezom Mihailom za njegove kratke vlade, nisu pravili u ovom pogledu pometnju, kao što je pravila naša generacija. Oni se nisu mogli varati u onom šta je zapravo značila akcija inače visoko cenjenog biskupa Štrosmajera. Ilija Garašanin, najveći državnik naše krvi, vodio je prepisku sa svima srpskim zemljama u cilju ujedinjenja Srpstva, a ne Jugoslovenstva. Nije radio na osnovi austrijskoj: da Balkan pripadne habsburškoj dinastiji; nego na osnovi Srbije: da Balkan pripadne balkanskim narodima, kao što je uostalom Garašanin ovo jasno ocrtao u tačci 6 svog "Načertanija". Ko je, dakle, još onda u doba Garašanina ikad verovao da je štokavština postala tobož jača i od

katolicizma između Srba i Hrvata…

Pa šta je onda zapravo bio taj Štrosmajerov "jugoslavizam" ako pre svega nije bio slovenski pokret u celoj svojoj suštini, pitaće nas danas kakav ožalošćeni Srbin, posle svih prevara koje su mu na osnovi tog "jugoslavizma" uradili naši politički ljudi, i novinarski najamnici raznih loših režima, i najzad, zavedeni dobronamerni idealisti. Šta je bila onda ta tobožnja Štrosmajerova doktrina, koja je stavljena u temelje nove države, i više nego ravnopravno sa državnom doktrinom nemanjićskom, koja je bila čista i jasna kao sunce: nacionalizacija svega onog što živi u državnoj zajednici, isključivanje svega što jedinstvu te zajednice stoji nasuprot! A Štrosmajerov "jugoslavizam" je bio u srži protivnost srbizmu, nemanjićskoj ideji o državi, balkanskom shvatanju o naciji, pravoslavnom shvatanju o dogmi.

V

Da vidimo taj Štrosmajerov jugoslavizam u celom obimu.

Štrosmajer je bio magnat Crkve, bogat sveštenik, sa ambicijama Mecene, gospodin "splendidan", sa puno nasleđenog instikta za vođstvo i zavojevanje. Kako onda u ubogoj Hrvatskoj nije postojalo ništa istorijsko ni kraljevsko iz srednjeg veka, on je znao da ni turista koji je artist, ni onaj koji je arheolog, ne može onamo naći nikakve zanimljivosti. Zato se rešio da od Zagreba napravi jednu malu Firencu, u kojoj bi on bio njezin Lorenco Mediči. Najpre je stoga napravio u Đakovu veliku katedralu, u koju je, kao Nemac, uneo više luksuza nego ukusa. Ali ,je bio prvi i da krene ideju da Zagreb treba već da ima svoj Universitet, i prvi dao 60.000 forinti kao prilog, što je onda bilo predstavljalo vrlo veliku sumu. Zatim je, sasvim sledstveno, podigao i Jugoslovensku Akademiju, Jugoslovensku Galeriju slika, za koju se govorilo da vredi 3,000.000 forinti, što je možda malo mnogo; i pomogao da se digne Narodna Biblioteka, i Muzej. Cilj ovih ustanova je bio dvostruk: da pomogne kulturni pokret, ali i da privuče sve okolne Slovene oko Zagreba kao svog najblistavijeg centra.

Ovo nije dalo naročite rezultate. Društvo Srpske Slovesnosti, sa nešto skromnijim imenom, dalo je ipak Zagrebu svog najvećeg filologa onog vremena, dr. Đuru Daničića, da onamo krene izgrađivanje novog i najvećeg Rječnika našeg zajedničkog štokavskog jezika srpskih narodnih pesama, a koji je srpski filolog na tom delu i umro, ostavivši da Rječnik produži drugi Srbin, Dubrovčanin dr. Pero Budmani, a najposle hrvatski filolog, dr. Toma Maretić. Ovaj Rječnik Daničićev je glavno naučno delo koje je ikad Zagreb krenuo. Daničić je trebao da stvori onamo jezičnu osnovu za jezik hrvatske Akademije Nauka. Bio je lepo primljen i kao prijatelj jedinstva, što je značilo širokogrudosti prema hrvatskom nacionalnom imperijalizmu, što će Daničić uvideti tek sedamdesetih godina. Došavši 1886, došao je u doba zajedničke borbe s Bečom, koja je i na njega dejstvovala. On je već 1850, s Vukom Karadžićem napisao na sastanku u Beču sa glavnim Ilirima "Pravila" za upotrebu srpskog književnog jezika u Hrvatskoj. Pisao je dotle i "Razliku srpskog i hrvatskog jezika" utvrdivši da je jezik hrvatski dijalekat čakavski, i kao Vuk, verovao da štokavski govore samo Srbi, ma na kojem mestu se nalazili. Već sedamdesetih godina, Daničić je dobro osetio hrvatski šovinizam. "Književnik" časopis, preteča "Rada", pisao je da se Srbi trebaju u buduće nazivati Hrvati ili Srbi. Daničić je stoga u to vreme pisao Novakoviću iz Zagreba: "Ovde je smrt a tamo život…' (v. Vrhovac o Đ. Daničiću). Ali mu se nije napuštao Rječnik koji je već dostigao bio reč "čobo". Pisao je u Beograd da bi bilo šteta napustiti taj veliki naučni posao: "Bolje MI nego ONI…"

Šta je zapravo bila praktična politika biskupa Štrosmajera?

Jedan katolički pobožni propagator može samo u drugom redu biti i nacionalni borac; a jedan pohrvaćeni Nemac može tek sasvim sporedno biti i slovenski idealist. Ako iko drukče misli, taj ne poznaje ljudsku psihu. Zato crveni konac koji je išao kroz delo biskupa Štrosmajera pokazivao je uvek isti pravac: pokatoličiti bosanske muslimane, a pounijatiti pravoslavne Srbe. Stoga je njegova glavna opsesija bila Bosna. To je bila fatamorgana nad biskupskim Dvorom u Đakovu. Kako se pored ovog prosvećenog i agilnog biskupa nalazio i dr Frano Rački,

poznati istoričar, koji je pisao o Hrvatskom Državnom Pravu, (Odlomci hr. drž. prava, Beč, 1861), nije čudo i da je prvi pisao da je Bosna "nekoć bila hrvatska". Đakovo, koje je odista nekad u XV veku bilo na čelu i bosanske hierarhije, moralo je sasvim prirodno na tim uspomenama praviti zatim i mnogo krupnije zaključke. Zato pored mladog Štrosmajera, od krvi zavojevačke, nije ni sam Rački tvrdio o hrvatstvu Bosne kao naučnik, nego kao političar.

Bosna je u jedno vreme Štrosmajerovo i Račkog bila odista kao kakva bogata mirazača, koja je očekivala dobru priliku. Posle Krimskog rata, Srbija, nešto slobodnija od pritiska i Austrije i Rusije, pokazivala je (naročito posle svojih ratova 1875-1878 sa Turskom), mogućnost da privuče k sebi sve južne Slovene pod turskom upravom. Mi znamo da je Bugarska u Bukureštu već ranije zaključivala sporazum sa Srbima da srpska vojska i njih oslobodi, a bili gotovi da zato prime i srpskog kneza za svog vladara, i srpsko ime za buduću zajedničku vojsku. Bosna je stoga bila u krupnom planu Štrosmajera i njegovog prijatelja Račkog.

Trebalo je dakle iz Đakova krenuti borbu za Bosnu kao hrvatsku zemlju!

Što je najviše smetalo, to je bio sam bosanski narod, čak i bosanski narod katoličke vere. Niko u Bosni nije puno znao o Hrvatima, ni njihovom kulturnom centru kao opštem ognjištu za sve južne Slovene. Bosanski franjevac, poznati pisac Ivan Jukić, pisao je već ranije: "U Bosanskoj Krajini od Hrvatah ne znaju ni imena…" (Hrvatsko Kolo", 1847). Nešto docnije i istoričar Ivan Kukuljević (u svom "Putovanju po Bosni", 1858, 36), piše: "Sada je već iščezlo ovde ime hrvatsko". Najzad, tako će, puno posle toga, pisati i Antun Radić, brat budućeg šefa hrvatskog naroda, Stjepana Radića: "Na dosta mjesta dovoljno i nehotice sam se uvjerio da je hrvatsko ime u Bosni i Hercegovini seoskom svijetu posve nepoznato" (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slovena, IV, 1899, str. 38; Đerić, 47). Uostalom, ovako se stanje produžavalo i za austrijske okupacije Bosne. Verovatno da bi produžavalo i do danas, da na vladama našim nisu za dugi niz godina bili ljudi koji za nacionalna pitanja nisu imali nikakvog interesa. Nije zato ni čudo što se 1939 iz Beograda ustupila Hrvatima kao njihova nacionalna svojina, velika prostorija te zemlje, za koju je Srpstvo jedino lilo svoju krv otkad postoji, i gde je, kako vidimo, hrvatsko ime naprotiv, uvek bilo tuđe.

VI

Hrvatsko ime bilo je oduvek u Bosni tuđe, koliko i portugalsko ili finsko. Bosna je svagda nazivana samo srpskom zemljom. Da to i dokažemo ovde ignorantima koji su kumovali bestidnom Sporazumu Cvetković-Maček.

Na početku istorijskog života Bosne, srpska dinastija pod zetskim knezom Vojislavom je zauzela sa Humom i sa Raškom još i Bosnu. O Bosnu se nikad nisu ni vodile borbe između Srba i Hrvata, nego između Srba, Vizantinaca i Mađara. Bosna, koja se istorijski prvi put spominje posle Časlavove smrti 960 g., tek posle Bodinove smrti 1101 prestaje kao i Raška da bude u državi Srpskoj. (Stanojević, 1926, 31.) Od tog doba je živela samostalno. Ali ona ničeg nije imala zajedničkog sa Hrvatskom, (za 2/3 manjom od sebe)… Uvek su bile i srodničke veze između Bosne i Srbije, otkad je Kulinova sestra bila udata za Nemanjinog brata humskog kneza Miroslava, od kojeg nam je ostalo poznato pravoslavno evanđelje. Kad je Nemanja od Grka osvojio Kotor, osvojio je i Bosnu od Mađara, koji su je bili uzeli nešto ranije (1136), uzimajući i titulu bosanskih kraljeva. Bosna je i dalje priznavala Nemanjinu vlast. Dragutin je Bosnu dobio u miraz od Mađara. Dušan je imao zato u svojoj tituli i Bosnu.

Nakon kratke vlade Kulinovog naslednika Stevana, ban Ninoslav sve svoje državljane zove samo Srbima. Jedan Papa, potvrđujući neka prava Dubrovačkoj crkvi, u svom pismu zove Bosnu srpskom zemljom: "srpska država to jest Bosna". Regnum Servillae quod Bosna (Farlati-Colleti: Ecl. Rag. Historia; Smičiklas: Dipl. Zbornik, 195; Đerić, 37). A zna se da su bosanski kraljevi potpisivali u svojoj tituli da su najpre kraljevi Srba, pa tek onda Bosanaca. Veliki Tvrtko je imao titulu: "Kralj Srbljem, Bosni i Primorju". (Mon. Serb. 187) Tako i kralj Tomaš (ibid. 438). - Šta bi govorili Hrvati u ovakvom slučaju?

Za sve se ovo dobro znalo i u Đakovu, kad se pravio plan da se okrene propaganda na Bosnu, gde bi Rim i Beč mogli imati zajedničkih interesa da sa Zagrebom rade zajednički. Istina, Zagreb u prvo Štrosmajerovo doba, bio tek jednospratna palanka. Jedan naš pisac navodi ove reči jednog hrvatskog književnika: "Za vreme kad je Hrvatska imala svoj najmanji opseg, broj dimnjaka iznosio je u svemu oko tri hiljade, a pre toga je sama križevačka županija imala dvanaest hiljada dimnjaka". (Predavec, Selo i seljaci, Zagreb 1934). Ovo prebrajanje po dimnjacima bilo je, doduše, ranije. Ali kad su još pri kraju XVIII veka, cela Hrvatska sa Slavonijom imale, kako piše istoričar dr Rudolf Horvat, budžet od svega 49.210 rajnskih forinti, jedan vek docnije, u doba Štrosmajerovo, uvek isto rodna i isto velika Hrvatska, nije odista mogla imati ni tada nesrazmerno veće bogatstvo.

Kad je Rački jednom bio u Beogradu, vratio se očaran, i govorio da ih je Beograd daleko za sobom ostavio u svakom pogledu; a Kukuljević se hvalio kako je od Srba naučio da bude patriot. Ali to nije smetalo da ipak srpska Bosna postane glavnim predmetom politike đakovačkog biskupa. Onda se počelo i prvi put pisati o Bosni. Iz tog kruga izišla je i famozna "Povjest Bosne" Vjekoslava Klajića, sva apokrifna, sva tendenciozna. Klajić je pisao o Bosni da onamo žive 95% Hrvati, a ono su drugo Cigani i Arbanasi. Docnije će doći Starčevićanstvo, krajnja levica Štrosmajerove stranke, (kao što je do danas frankovština bila krajnja levica Mačekove stranke), da pod uticajem opet Nemca, Paula Ritera, pohrvaćenog Pavla Vitezovića, uopšte negira da Srbi postoje. Srbi, koji su u srednjem veku imali carevinu najjaču na Istoku, kad su Hrvati imali samo jednu gluhu katoličku parohiju; i Srbi koji su u XIX-om veku imali opet slobodnu kraljevinu, kad su i dalje Hrvati bili jedna mađarska provincija, kojoj su njeni gospodari i još 1835 g. nametnuli za školski jezik mađarski, a 1849-1859 g. Austrijanci nametnuli za školski jezik nemački…!

Vuk Karadžić je govorio da Hrvatima ništa ne fali nego narod. Stoga su u Đakovu mislili da taj narod treba odista napraviti, a da je za to ostala bila još samo Bosna. Ali prva teškoća, to su bili bosanski franjevci, do onog vremena nezavisni i slobodoumni. Oni nisu znali za Hrvate, niti imali ikakve veze sa njihovim klirom, a bili čak ponosni što je nekad njihova hierarhija išla i preko Slavonije, sve do Budima. Posle zauzeća Dalmacije od strane Austrije, Beč je preko svojih onamošnjih konsula zaštićavao bosansko katoličanstvo, i školovalo onamošnje katoličke sveštenike. Ali najednom 1841, Austrija je prestala sa ovim školovanjem. Tad je nova situacija franjevaca bosanskih postala pogodnim za Hrvate, odnosno za Štrosmajera.

Bosanski franjevci su sami imali svog šefa hijerarhije, kojeg su oni birali, i koji je stanovao u kakvom bosanskom samostanu. Pisali su svi ćirilicom. Zvali su se "kršćanima" za razliku od pravoslavnih, koje su zvali "rišćanima". Možda je na ove ljude mislio Angelo Roka kad je pisao: "A Bosanci, između ostalih plemena koja govore SRPSKIM jezikom, obično upotrebljavaju i odabraniji način govora" (Bibl. Vaticana, 171, Đerić).

Tako su u Dalmaciji i Lici i Slavoniji katolički sveštenici uopšte i vrlo često srbovali, pisali srpske rodoljubive pesme, i služili se samo ćirilicom. Poznato je kako je Matija Reljković u svom "Satiru" pisao svojim Slavoncima da su njihovi stari "SRPSKI štili i SRPSKI pisali". A jedan od današnjih istoričara katoličkih, dr fra M. Gavranović, piše odnosno ovih Reljkovićevih stihova: "To srpsko pismo i knjiga, koje ovdje spominje Reljković, jeste bez sumnje religiozna literatura bosanskih franjevaca, pisana ćirilskim pismom, jer su se bosanske franjevačke nadležnosti do 1757 g. prostirale preko Slavonije čak do Budima. (Dr fra Gavranović: Uspostava red. kat. hijer.).

Zato se Štrosmajer nije ustezao da povede otvorenu borbu protiv bosanskih franjevaca. Kaže se da je ta njegova borba trajala punih četrdeset godina! Kako se rešio da dadne franjevcima drukčе školovanje pod svojom rukom i po svom načinu, napravio je za njih naročito Sjemenište u Đakovu, piše fra Gavranović. A u Rimu je uspeo da Sveta Stolica sama postavlja franjevcima bosanskim njihovog starešinu, a ne, kao ranije, da to čine oni sami, (kao da se katolička Crkva treba da pravi nacionalnom, kao Svetosavska). Uticaj Štrosmajera na Franjevce bosanske

je vremenom postao odista osetan. Svako zna držanje pesnika fra Grge Martića za vreme okupacije Bosne.

Za vreme tursko-srpskog rata, 1875-1878, sve prilike su pokazivale da će srpske države, koje su ratovale za Bosnu i Hercegovinu, dobiti te zemlje kao pobedioci. Međutim i Beč i Vatikan su puno radili, naprotiv, da narod onih zemalja ne pristane na takvu okupaciju. U tom su im puno pomagali Hrvati, tražeći i od franjevaca da rade zajedno za Austriju i za katoličku crkvu. Fra Gavranović u svom delu navodi i kako postoje dokumenta, da su posle nevesinjske puške, iz Beča slate instrukcije njihovom ministru pri Vatikanu, grofu Paru, za dejstvovanje u tom pravcu. Ne treba ni predpostaviti da u takvoj situaciji Štrosmajer nije sve činio što su hteli Papa i Car austrijski u pogledu Bosne. Čak treba biti siguran da je za austrijsku okupaciju onih dvaju srpskih zemalja bio u diplomatskoj akciji u Berlinu, jedan krupan faktor Štrosmajer, tvorac"jugoslavizma".

Poznato je kako je u XVI vijeku, jedan Štrosmajerov prethodnik, hrvatski kaluđer, učeni Križanić, išao u Rusiju sa idejom da celu slavensku Rusiju privede katoličkoj Crkvi. Imao je teoriju da, za uspeh u ruskom svetu, ne treba napadati Pravoslavlje, kao što se ranije radilo, nego, naprotiv, propovedati kako su obe hrišćanske vere jednake u osnovi, ali da su Grci prevarili Ruse. Školovan u jezuitskom manastiru grčke narodnosti u Rimu, da bi se naročito spremio za ovakav napad na grčku crkvu, on u Rusiji razvija dotle nepoznatu katoličku propagandu u najvišim krugovima. Pisao je u Rim da će, ako samo uspe da dobije mesto bibliotekara u carskom Dvoru, pokatoličiti Carevu porodicu, a zatim i ceo ruski narod! Križanić je bio proteran iz Rusije.

Ali treba verovati da je ovim putem išao i "jugoslavizam" đakovački. Navešćemo docnije samo jedan primer koliko je u vreme okupacije Bosne katolički klir bio zabrinut za svoju Crkvu i pastvu u Bosni, ako bi se situacija izmenila onamo na štetu Austrije. Način Križanića u Rusiji je, uostalom, vezan za sve dobre sluge Crkve, isto kao i za Štrosmajera, staratelja katoličkog klira u Bosni.

VII

Nemoguće je ikakvom zdravom mozgu pretpostaviti, da se za austrijsku okupaciju Bosne i Hercegovine borio i Papa rimski i Car iz Beča, a da je Štrosmajer, vrlo ugledni magnat svoje Crkve, ostao skrštenih ruku; i sanjajući o tom da pravoslavna Srbija zauzme one krajevima u kojoj živi i skoro četvrtina katoličkog naroda!… Verski rat u Hrvatskoj protiv Srba jedva je vek ranije vođen iz Beča po volji Marije Terezije, i za dugo godina. Jedan dokumenat ćemo navesti koji je dovoljan da se vidi šta je i ovog puta bilo iza kulisa. U već pomenutoj knjizi istoričara fra Gavranovića, piše: neki Alojz Boroša, superior časnih sestara u Zagrebu, predlaže austrijskoj vladi da u Bosni pokatoliči sve muslimane, i da ih zatim pohrvati, kako bi na taj način suzbili političke aspiracije Srbije, pošto su se "ideal srbski" i "srbska vjera" duboko usadile u srce po Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori, Dalmaciji, Sloveniji i Južnoj Macedoniji: i svaki austrijski patriot. bio on Nijemac. Hrvat ili Mađar, treba sa ovim da dobro računa". - Štrosmajer ‚je imao u Bosni velikog prijatelja, a također velikog neprijatelja franjevaca, Štadlera. sarajevskog biskupa, koji je odista počeo katoličenje muslimana sa jednom muslimankom, ali je stvar otkrivena, i prešla u javni skandal, a zamalo što nije došlo i do krvoprolića.

Da pođemo dalje.

Kada je došlo da Austrija izvrši u Bosni okupaciju, Dalmacija, koja se nadala prva izvući otud korist, i duhovnu i ekonomsku, bila je razočarana vladom mađarskog ministra Kalaja, zatim Apela, zatim Virtemberga, zatim Hojoša. Dalmatinski prvak Mihovilo Pavlinović, napiše u to vreme knjigu i raspravu, u kojoj je dokazivao da Bosna istorijski pripada hrvatskom narodu i Dalmaciji. Ovaj pisac, kojeg je Štrosmajer nazivao svojim "milim pobratimom", stojeći u vezi sa Đakovom, išao je za jednim krupnim ciljem: ako se Bosna i Hercegovina odista vežu za Dalmaciju, a Dalmacija zatim bude zajednički povezana u Trojednoj Kraljevini sa Hrvatskom i Slavonijom, onda bi tako Bosna, par ricochet, bila uključena i u Hrvatsku, što je bio i inače ideal već od vremena Ilirstva.

Ne treba zaboraviti da je Štrosmajer radio na tom "hrvatskom okviru" kao jedan meću prvima. Godine 1869, car Franja Josif je patentom od 5 marta, bio proširio svoje Državno Veće u Beču, i pozvao 38 većnika iz svih zemalja monarhije, kojom je prilikom Da.lmaciju zastupao Franjo, knez Boreli iz Zadra, a Hrvatsku barun Vranicani iz Zagreba. U sednici 25 septembra te iste 1860 g. Vranicani je krenuo pitanje ujedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom (pošto je Dalmacijom upravljala Austrija, a Hrvatskom je upravljala Mađarska). Odmah se je javio za reč onda mladi biskup Štrosmajer da dokaže kako je po sredi "istorijsko pravo majke Hrvatske", n jedna "hitna potreba", koja ne trpi odlaganja. I na konferenciji prvaka koji su se zatim, na poziv bana Šokčevića, bili skupili da ovo pitanje urede i među sobom, i prema monarhiji, Štrosmajer je opet vodio glavnu reč. Tražio je i Istru. (Frano Ivanišević: Narodni Preporod u Dalmaciji, 1932, 8). Nikad nije Štrosmajer ni docnije propuštao da bude prvi u pitanju vezivanja hrvatskih zemalja u jedan državni i administrativni blok.

Na nesreću, Pavlinovićeva knjiga izazva razdor sa Srbima dalmatinskim, koji su do tog vremena olakšavali celu borbu Hrvata protiv Talijanaša za narodni jezik i škole u Dalmaciji. Najednom su sve veze kao mačem bile pokidane, nakon knjige Pavlinovićeve, kad se Srbima dalmatinskim počelo govoriti o lažnim pravima Hrvatske i Dalmacije na srpsku Bosnu. Oni ubrzo stvoriše onamo i zasebni Srpski Klub, i svoj list "Srpski Glas", u Zadru, istaknuvši da Srpstvo .jedino ima istorijska prava na Bosnu i Hercegovinu, i da se, dakle, na takav način ne daje dalje bratovati. Pošto su dotle Hrvati uspevali samo pomoću dalmatinskih Srba, ovi im posle ovakve podvale, otkažu pomoć na prvim izborima, glasajući s autonomašima, čime Hrvati izgube većinu; čak i to da njihov vrlo ugledni prvak Miho Klajić ne uđe u Sabor. Hrvati su tad uzviknuli: Izdajnici! Tako će posle i u Hrvatskoj, nakon hrvatskih nasilja, Srbi i u 1906 g., iz taktičkih razloga politizirati sa Mađarima, našto će im Hrvati i ovaj put povikati: Izdajice! Mađaroni!

U Bosnu su bili sa austrijskom okupacijom došli mnogi agilni prijatelji đakovačkog biskupa Štrosmajera. Naročito Dlustuš za prosvetu, Treščec za upravu, Herman za propagandu. Međutim, pored sveg Ilirstva i docnijeg Jugoslavizma, pokret hrvatski je ostao u Bosni ograničen na čisto katoličke mase. - Ni u drugim srpskim zemljama, gde je bilo katolika, nije još hrvatsko ime bilo dovoljno razgovetno; čak ni za duže vremena. Jedan poznati naučnik iz Dubrovnika, do Baldo Bogišić, pita u ovom ogledu svog prijatelja prof. Vjekoslava Jagića: "Jer ko su pravi Hrvati? Da li kajkavci zapadne tri županije, ili su Hrvati samo čakavci dalmatinskih otoka, kao što je Daničić mislio; ili su Hrvati one naseobine Ugarske (i u Burgenlandu) kojih je pjesme skupio Kurelac…" (muzičar). Ovaj Dubrovački katolik pita ovako Jagića još 14 septembra 1894. godine!… (Jagić, Spomeni, 356). Srpski veliki filolog Daničić je odista pisao da se Hrvati nalaze samo u tri županije, gde mesto "šta" govore "kaj"; i da ih zato zovu kajkavcima; dodajući: "Ali je jezik njihov prijelaz od novog slovenskog (tj. slovenačkog) na najbliži susjedni" (Dr. Daničić, Dioba slovenskih jezika, Beograd, 1874). Inače teza Daničićeva je bila da su Hrvati u osnovi samo čakavci, kao što se vidi u njegovoj studiji "Razlika između srpskog i hrvatskog Jezika". Što se tiče Srba, svi štokavci su Srbi (kao što je utvrdio n Vuk Karadžić), pa ma gde oni prebivali, mislio je i Daničić.

Štrosmajerovi ljudi u Bosni ipak su uradili neverovatne stvari. Između ostalog, sabirali su onamo srpske narodne pesme i iste poslali Matici Hrvatskoj, koja ih je izdala u 12 knjiga, kao "Hrvatske Narodne Pjesme"! Ovo je bio nesumnjivo najveći i najružniji plagijat koji je ikad učinjen u evropskoj literaturi. Ovom prilikom su bili indignirani i sami hrvatski naučnici, koji su književnost stavljali izvan politike. Profesor bečkog univerziteta, Jagić, piše dr Franu Račkom, istoričaru: "Tako je Matica Hrvatska izazvala svojom odlukom da izda nekakve "Hrvatske narodne pjesme" čitavu buru od straha. DA ĆEMO I TO BLAGO OTETI SRBIMA. Ja zbilja i sam mislim da kod narodne epske poezije ne bi trebalo suviše isticati hrvatsko ime; jer što je nekoć bilo stari hrvatskih motiva, čini mi se da je PROPALO pod navalom novih sižeta, koji su dolazili s Turcima sa Istoka. (Jagić, Spomeni, I, 167). Kao što se vidi, Jagić obraća pažnju da su posle dolaska Turaka i stvaranja tom prilikom srpskih eposa o Kosovu i Marku, srpske narodne pesme neosporno samo srpska tvorevina, koju ne bi u Zagrebu trebali onako bezočno prisvajati.

Očevidno, Srpstvo u Bosni nije imalo opasnijeg neprijatelja nego što je bio šef hrvatskog "jugoslavizma", biskup Štrosmajer, kojeg su primili bez rezerve vrlo malo učeni srbijanski političari, najviše na reč naših Srba političara iz Hrvatske, još najzbrkanijih od svih naših javnih ljudi svoga doba. Malo je trebalo da nam proture Štrosmajera za drugog Svetog Savu! Makar i kao naročitog prijatelja Cara, i dinastije habsburške, i najboljeg austrofila, i najiskrenijeg propagatora katoličanstva in partibus infidelium.

VIII

Eto ovo je sve bio "jugoslavizam biskupa Štrosmajera na delu.

Ali ima i nešto još drastičnije. To je bio njegov takozvani TRIJALIZAM.

Šta je opet to? zapitaće kakav naš političar, uvek daleko od naših i srpskih, i hrvatskih, i, najzad, međusobnih problema, o kojima on za skoro četvrt veka nije nikad hteo nešto pozitivno znati.

Trijalizam je bio u svom momentu hrvatska doktrina o ravnopravnosti Austrije i Mađarske i Hrvatske kao osnovnog principa habsburške monarhije!… To su, prema gledištu zagrebačkih političara, bila tri lista deteline, izrasle iz istog patriotizma i iste odanosti Kruni i katoličkoj dinastiji, simvol njene snage, afirmacija jedinstva. Ali već posle Nagodbe 1866 g., postajući dvojnom monarhijom, Austrija je došla sa Mađarima do pogodbe (podeljena je monarhija na dva dela, Mađarsku i Austriju), da u austrijskom delu dobiju prevlast Nemci, a u mađarskom, Mađari. Nagodbom je uništena "hrvatska državna samostalnost".

To je izazvalo težak osećaj i neraspoloženje Hrvata. Nezadovoljni slabim kompenzacijama, oni su pokazali to nezadovoljstvo na način koji je doveo do terora barona Rauha. Od donošenja zakona Nagodbe 1866, do njegove revizije 1873, vođena je jedna borba koja je i od Rauha odvela ka Kuenu Hedervariju! Od Hrvatskog Državnog Prava nije ostalo više ni pomena, a mađariziranje Hrvatske zamalo što nije zabacilo i organizovanje Bosne za njeno ujedinjenje sa majkom Hrvatskom.

Sad dolazi ono što je za Štrosmajera najkarakterističnije, i što treba naročito imati na umu.

U doba posle Nagodbe 1866., došlo je do osnivanja dveju velikih hrvatskih stranaka: "unionističke stranke", čiji je šef bio Štrosmajer, i "stranke prava", čiji je šef bio dr Ante Starčević, poznati srbofob, koji je negirao da Srbi uopšte postoje kao narod, i koji je dao lozinke "Srbe o vrbe" i "Za Srbe sjekiru", devize koje i danas imaju svoje mesto u hrvatskom narodu.

Nemojte ni pomisliti da Štrosmajerova stranka išla za raspadom monarhije habsburške, makar što se zvala i nezavisnom! Nije išla ni za odvajanjem Hrvatske od te monarhije, makar što se zvala i narodnom! Naprotiv, program Štrosmajerove stranke bio je u ovom: "Svi Slaveni (južni) ujedinjeni pod Habsburzima i pod Papom"… A program pravaške Starčevićeve stranke, (koja je posle njegove smrti postala strankom jevrejina Franka, i nazvana frankovačkom), bio je, kao što svako zna, ovaj: "Sve hrvatske zemlje ujedinjene pod Habsburzima"… I sam biskup Štrosmajer godine 1883., izjavi da su Srbi glavni neprijatelji Hrvata i time pokazao da se prvi odriče svog jugoslavizma. Ovi takozvani "Nekavci" ili negatori Austrije, neće drugo nego samo uniju Hrvatske sa Austrijom!

Šta kažu na ove reči Oblomovi iz naših partijskih klubova koji su verovali slepački da je Štrosmajer revolucionar, koji želi Austriju u Jugoslaviji, a ne Jugoslaviju u Austriji… I koji je želio pad dinastije austrijske, za život i sreću dinastije srpske ili bugarske… I koji je sanjao o demokratiji pravoslavnog Balkana, i o Svetosavlju, mesto Crkve Svetog Petra, za koju je on i živeo… A postavljajući ovakav "jugoslavizam" i u temelje jedne nove i velike države Jugoslavije, nasuprot nemanjićskoj ideji koja jes nekad držala na sebi najjače Carstvo na istoku, naši državotvorci, ne znajući ni slova istine o tom zagrebačkom jugoslavizmu, metnuli su tako u te temelje dinamit, koji će je jednog dana n razneti.

IX

Ne treba da niko za ovu pogrešku krivi Pašića. Ali ni neke njegove glavne članove vlade iz 1914-1918, u emigraciji. Ovo ćemo videti dalje, i po mnogim faktima. Pašić je možda najbolje poznao hrvatske Jugoslovene na zaključivanju Krfške Deklaracije, okolo 7 jula 1917, na čarobnom jonskom ostrvu. Uostalom, Pašić je već i do tog čudnog datuma imao s tim hrvatskim članovima Jugoslovenskog Odbora nekoliko incidenata, koji su mu jasno stavili do znanja kakvim je putem uz hrvatski jugoslavizam pošla bila država, koju je on dotle vodio sigurnom rukom. Jugoslavenski Odbor je glavni krivac za Jugoslaviju, za njenu utopiju, i za sve ono što je moralo odvesti naše narode u današnji haos. - Drugi je krivac bio Pribićević, koji je prvi u hrvatskom Saboru pred ložio da se Hrvatska, Slovenija i Dalmacija otcepe od Beča i Pešte, i sjedine sa Srbijom i Crnom Gorom u jednu državu (njegov govor od 29 oktobra 1918), to je ovaj to često i naročito isticao (v. "Pogledi na stanje u Jugoslaviji", Pariz 1932).

Iz svega ovog što smo dovde naveli, vidi se jasno da ni Ilirizam Gajev, ni Jugoslavizam Štrosmajerov, nisu ni po čemu bili ni osećanje narodne solidarnosti sa Srbima, ni iredentistički pokret sa Srbijom i Crnom Gorom za nekakvu buduću zajedničku državu, na ruševinama habsburške monarhije. Naprotiv, to je bila politika Beča i Vatikana obučena u jedan veoma zaslađen, i tobož romantičan, nacionalni idealizam; politika krupnih reči i šarenih slika; med iz košnice dve grupe ljudi, advokata i fratara; znači ljudi, koji za vojnički i ratnički duh Srbina, predstavljaju nešto najnerazgovetnije i najneželjnije. Ilirci su uzeli srpski jezik najpre da prisvoje dubrovačku književnost, koja je cela izgrađena na tom jeziku, a zatim da po Bosni mogu (cinizmom koji se u našoj poštenoj kući ne da ni zamisliti), da poharaju srpske narodne pesme, i onako ih bestidno štampaju u Zagrebu kao hrvatsku narodnu poeziju. A Đakovački Jugosloveni su se zaklinjali na vernost Habsburzima, neprijateljima balkanskih Slovena, istovremeno kad su proturali svoje "bratstvo" među Srbima da otruju sve najčistije bunare naše svesti i energije. To su bili zapravo ono što se tadašnjim jezikom zvalo avangardom Beča i Rima prema Balkanu, kad je baš u njemu gorio najviši oslobodilački pokret nesrećne slovenske raje u turskom carstvu.

Zar je mogao ijedan zdrav razum verovati da, naprotiv, Hrvati, nakon deset stoleća izoliranja od svega što je slovensko, mogu da posle toga imadnu divljenja za srpsko viteštvo, za carstvujušću srpsku državu iz vremena kad su oni bili već mađarsko roblje; i za Svetog Savu, koji je bio neprijatelj Rima, i vodio borbu sa rođenim bratom protiv rimske agresije na Balkan; i da su bili zaneseni kosovskim bolom i Obilića pravdom, koji su prožimali srpski narod u svakom njegovom idealu i pothvatu… Hrvat je tip izoliranog ostrvljanina i tipičnog malograđanina, sa m a l o m istorijom, sitnom idejom o životu, sa strahom od krupnih ideala i velikih pothvata; uvek kavgadžija kafanski više nego megdandžija na bojištu; koji se uvek provlačio kroz život pogureno; uvek birajući između poniznosti prema Austriji da izbegne Mađarsku, ili servilnosti prema Mađarskoj pred terorizmom Austrije: kao 1849-1859 godine, kada je Austrija nametnula Hrvatskoj za zvaničan jezik nemački po celoj zemlji a tako isto i Nemce činovnike ne samo po Hrvatskoj nego i po Dalmaciji. Murta sjaši, Alaj beg uzjaši!…

Kao što danas, 1942, bezočno tvrde da su demokrate, kad njihova zemlja objavljuje rat demokratijama, i šalje Hitleru svoje trupe protiv slavenske Rusije i "bratske" Srbije: i tvrde bez stida da se bore uz srpske četnike, kad su oni baš glavne uhode i najkrvoločnije glavoseče našoj nejači na svima putevima Bosne do Berana i do Novog Pazara. Pravo je nevaljalstvo govoriti da su Srbi i Hrvati dva bratska naroda, istih rasnih instikata, i zato sposobni za isti ideal i za zajedničku sudbinu u istoj državi. To je trovati zdravu pamet srpskog naroda. Moramo reći da je ovo ideja nekih naših smetenjaka, nasuprot i samoj ideji Štrosmajera, koji nikad nije sanjao o zajedničkoj državi; i Starčevića, koji nikad nije govorio o zajedničkoj rasi; i Radića, koji je uvek isključivao zajednički "mentalitet"; i najzad Mačeka, koji je iskreno i bezazorno odbijao da Srbi i Hrvati predstavljaju isti istorijski i etnički "individualitet". Da govorimo samo o glavnim ideolozima hrvatstva, koji su dobro znali osećanje svojih narodnih masa.

H

Mi smo videli da do osvita XIX-og veka nije bilo među Srbima i Hrvatima nego samo progona i pokolja; i da se i u tom XIX veku politika hrvatska kretala samo u okviru austrijanštva i katoličke propagande sa krupnim zaverama protiv pravoslavnih krajeva. Nikad nije bilo, prema tome, kroz nebrojene generacije Srba i Hrvata, ni znaka nacionalne solidarnosti i krvnog afiniteta. Evo još dokaza.

Kad je Srbija 1804 pod Karađorđem, a zatim pod Milošem, dizala velike ustanke za oslobođenje Balkana, i kad su stvarali prvu hrišćansku državu u nehrišćanskom i varvarskom carstvu na evropskom Istoku, ni jedan Hrvat nije, kao Sloven ili Hrišćanin, došao kao dobrovoljac da pomogne taj Ustanak U Srbiji su se javljali osim Crnogoraca, još i Hercegovci, koji su dali jednog slavnog vojvodu; i Maćedonci, koji su dali dve vojvode; i Bosanci. koji su dali velikog pesnika Filipa Višnjića, Tirteja ovog Ustanka; i Bokelji; i Vojvođani; koji su davali vešte oficire i učene savetnike; čak i Grci. koji su se solidarisali sa svojom "Heterijom", i dali Srbiji .jednog svog heroja, Rigu od Fere. Samo ni jednog Hrvata ni od spomena! - Nije došao onamo Hrvat dobrovoljac ni kad, je Srbija docnije vojevala 1875 sa Turskom, ni 1885 sa Bugarskom, ni 1914 sa Austro-Ugarskom! Naprotiv. najkrvoločniji na Drini i Ceru, na frontu, a naročito po srpskim selima, bili su Hrvati…

Hrvati zarobljenici na ruskom frontu u prošlom ratu 1914, oficiri austrijske vojske, među kojim je bilo i oficira rezervnih, i to intelektualaca, nastojali su preko Frana Supila, koji se onda bavio u Rusiji "u misiji", da izradi kako bi Rusi dozvolili da se obrazuje jedan naročiti, i posebni, "Zarobljenički Hrvatski Korpus". Ovo je privuklo i slovenačke oficire da zajednički rade na defetizmu. Ne samo da je poznati Tuma uređivao separatistički list, koji su pomagali slovenački oficiri, preko nekog Perklea, nego je sa Gerlucom učinio da su 100 oficira Hrvata i Slovenaca istupili iz korpusa… Geoluc, urednik "Hrvatskog Prava", propagirao je otvoreno odvajanje Hrvata i Slovenaca od Srba. Umešao se u ovo i italijanski konsul preko nekog Pičinića i Aralice. Kao što vidite, već onda, i već onamo: jedna minijatura buduće Jugoslavije… (vidi "Slovenski Jug" II, 29 apo. 1917. članak dr. Jambrišaka člana Jug. Odbora). - A zatim su zajedno sa Slovencima oficirima radili da se proklamuje i "Nezavisna Hrvatska i Slovenačka", kako piše sam Frano Potočnjak u svojoj knjizi "Iz Emigracije". II. 51. - Kad su iz Rusije zatim otišli na solunski front u pomoć srpskoj vojsci 4.000 dobrovoljaca, skoro svi Srbi, onamo su Hrvati odmah pokušali da naprave svoju "četu Zrinskog", ali nisu bili ni toliko mnogobrojni da obrazuju ni tu jednu četu!… Ovo je svojim prijateljima u Beogradu docnije kazivao komandant te "Jugoslovenske divizije" general Voja Živanović, (kako piše u svojoj knjizi dr Milosavljević).

Uvek odvojeni u privatnom i javnom životu, Srbi i Hrvati odista predstavljaju dva naroda najmanje slična, i najmanje sposobna za lični dodir. Ovakav slučaj se video samo među narodima razne boje kože. U političkim borbama i u štampi, bili su uvek protivnici, ako nije bio po sredi kakav privremen i uvek labav sporazum prema protivniku; i uvek na kratki rok. - Za ovo ne znaju Srbijanci. Oni će uvek biti gotovi da umru za Bosnu, a često su za nju i umirali, ali nikad da za nju žive. Čak ni da dadnu sebi truda da upoznaju njen život, i njegove neobilazne zakone.

Trebalo je pratiti sve šta su kroz puno decenija pisali za slavni srpski soj ti žalosni vojnici Rima i Beča, u prečanskim zemljama, otkad Hrvati naučiše da pišu štokavski, znači na jednom jeziku razumljivom i za one kojima su sve njihove pogrde upravljane. List dubrovački, "Crvena Hrvatska" Frane Supila, osnovan 1891, i "Narodni List", osnovan već na početku borbe narodne u Dalmaciji, imali su nastupe pravog kliničkog besnila protiv Srba, svojih sugrađana, u izvesnim momentima. A kad se 1893 g. otkrivao u Dubrovniku spomenik pesniku Gunduliću, (koji je želio poljskom kralju u svom "Osmanu" da na glavu metne sjajnu krunu Nemanjića), prilikom te svečanosti su stajale, kao dve vojske gotove da jurišaju jedna na drugu, Srbi i Hrvati iz okolnih zemalja. Tako i naše omladine u Gracu i Beču, nikad nisu imale nikakve zajednice, nego su, naprotiv, decenijama bile poznate sa svojih tuča po kafanama i ulicama tih gradova.

Žuti mravi! U Hrvatskoj je jedna krv pala zbog nekog srpskog članka u "S. K.

Glasniku", 1903; drugi put, kad je bio atentat u Sarajevu, 1914; treći put 1918, kad je za vreme Prevrata mučki poginuo u Zagrebu veliki broj Srba… I tako kroz decenije. Ma koliko ovo bilo žalosno u humanom i slovenskom pogledu, trebala je srpska politika unapred stajati bliže nauci i istoriji, i dobro poznavati ove nerazumljive pojave nacionalnog i verskog ludila. da zatim ne zida na ovakvim osećanjima zajedničku kuću, u kojoj će već sutradan nastaviti ovo ludilo, ubijanjem jednog čestitog Kralja; klevetanjem jednog velikog i viteškog naroda, izdajstvom na frontu njegove dve srpske države, unešene u zajednicu sa malo pameti, ali i sa puno ljubavi; i da pokolju ovaj put stotinama hiljada srpske nejači. Nije se mogla samo izvrtanjem fakata o Ilirstvu i Štrosmajeru, i prećutkivanjem jedne svirepe istorijske stvarnosti, graditi na pesku jedna država, kako se bez naročitih naučnih i moralnih uslova ne izgrađuje ni jedna pivara, ni ciglana, ni seoska štedionica… Nije čudo što se tvrdi da je stari srpski državnik Nikola Pašić kazao za Jugoslaviju, kakvu on nikad nije zamišljao, da je to, na žalost, brod za koji niko ne zna gde će najzad doploviti.

XI

Postoji jedno razdoblje vrlo interesantno za "kristalizaciju jugoslavizma", koja je predhodila neposredno osnivanju države Jugoslavije. To je najpre ono doba koje ide od aneksije Bosne i Hercegovine, 1908, do atentata u Sarajevu 1914 godine.

Aneksija je teško pogodila Srbiju i Crnu Goru, koje su za njih jedine i više nego jednom ratovale; a tako isto srpski onamošnji narod, koji nije nikad ni prestajao da diže veće ili manje ustanke. U Hrvatskoj, na protiv. Zagreb, koji je uvek za sebe govorio da je "carske vere", i već oduvek pevao pesme nalik na onu Okruglićevu "Ko će tebe, majko, hranit, kad ja odem Cara branit", bio je, naprotiv ushićen što je time konačno bila propala svaka nada za Srpstvo da zauzme one pokrajine. Tako zadovoljeni u svojoj nadi, da će jednog dana i pripojiti Bosnu Hrvatskoj, Hrvati su puno "jugoslavisali" u tom kratkom razdoblju, od 5 godina. Tada je staro jugoslavisanje prešlo na omladinske pokrete, na sokolaška društva, na pesme i zdravice, besplatne karte na železnicama, bankete čak i do dalekih centara ostalih Slavena.

Istina, ova podmlađena ideologija je više dolazila iz Praga, nego iz Beograda; i od Masarika, više nego od Pašića. Balkanski ratovi će još uneti i uzbuđenja i manifestacija. Istina, rat sa Turskom je pozdravljen u krugovima hrvatskim toplije nego rat sa Bugarskom; i Kumanovo pozdravljeno iskrenije nego Bregalnica! Ovo naročito zato što su Hrvati oduvek smatrali Bugare svojim saveznicima protiv Srba… Ali su čak i frankovci pokazivali interesovanje za dalje kretanje Srbije, koja je onda izgledala u naročito srećnom položaju među evropskim prijateljskim državama. Bojali su se, posle Bregalnice, novih aspiracija *u* Bosni. U "Moskvi" beogradskoj je večeravao poneki krupan čovek "Jugosloven" iz Zagreba sa srpskim društvom, da sve dobro rasmotri; viđao se među našim crnorukcima Apisom i Tucovićem, na prvom spratu "Moskve", u zasebnom salonu, čak i dr. Hinko Hinković, sa gospođom. Šef frankovaca sa šefom naših zaverenika!… Da se sve dobro odmeri!

Ali sa atentatom u Sarajevu, ova veza je najednom prekinuta ponovo.

U Zagrebu se demonstriralo i pucalo na Srbe, kad i Beč nije išao dalje od novinarskih članaka. Vikalo se za rat. U takvoj atmosferi je odista došlo do rata, ali naši političari nisu, praveći Jugoslaviju, znali kako Hrvati ni jednog momenta nisu gubili iz vida da je nestao Franja Ferdinand u kojeg su bile postavljene sve njihove nade da će ostvariti Trijalizam, stari ideal iz doba Štrosmajerovog. Ideal za čitave generacije onih koji su verovali da Austrija i Mađarska i Hrvatska, zajedno, jedine čine monarhiju katoličkim carstvom, čak i kakva po snazi nije odavna bila ranije.

Nikola Pašić nije nikad mislio na jugoslavizam.

Uostalom, Pašić je većma bio švajcarski demokrat, nego srpski nacionalac; i srbijanski državnik, više nego srpski ideolog. Njegove veze u Bosni Dalmaciji i Vojvodini, nisu ni opažene. U Južnoj Srbiji je tekla naša propaganda u stilu Stojana Novakovića; i dr Gođevac i Luka Ćelović su, nezavisno od njegove vlade, poslali

onamo prve četnike, odneli prve pobede, a zadobili tek zatim zvanične krugove da taj pokret prihvate i pomognu. Kao što je reč "naš Pijemont" došla od Srba sa strane, tako je često naše zvanične krugove, kao na snu, uhvatio poneki slučaj od najvećeg značenja. Kralj Petar jedini, ni kao starac, nije zaboravljao da je četvrt veka ranije i sam kao srpski četnik vojevao u Bosni.

U takvim moralnim prilikama došla je za "jugoslavizam" zagrebački opet jedna velika proba; ratna 1914 godina.

Zagreb nije ni dana čekao da taj rat protiv Srbije primi kao sveti rat za Katoličanstvo protiv Pravoslavlja; i rat koji bi, sa smakom Srbije, istavio Hrvatsku na najveću visinu koju je mogla poželeti, ne samo na pitanju Bosne, nego i na litanju svega za čim je Srbija ranije maštala. Hrvatske regimente na Drini, u kojima je bio cvet Zagreba, bili su najogorčeniji vojnici austrijski na frontu; i niko još ne zaboravlja sve pogrdne reči koje su hrvatski vojnici na adresu kralja Petra ubacivali u rovove vojvode Stepe. Ovaj rat u Mačvi, gde je Hrvatska izgubila svoje pukove u borbi protiv Srbije, najbolje je pokazao zagrebački "jugoslavizam". Međutim, nismo bili u velikom rastojanju od dana 24 novembra 1914, kad je u Nišu srpska vlada svečano izjavila da rat koji počinje jeste namenjen oslobođenju ne samo Srba, nego i Hrvata i Slovenaca…

Čak treba biti uveren da je gornja poruka iz Niša u Zagreb, već i prvog momenta izazvala indignaciju i gnev svih dobrih Hrvata, koji su od jednog ovakvog rata između velike monarhije i male balkanske države očekivale sasvim drugu stvar. Oslobođenje, navešteno iz Niša, to je za Hrvate, naprotiv, izgledalo kao njihov crni petak…

XII

Evropski rat, krenut na srpskom pitanju, izbacio je na površinu jedno novo ime jugoslovensko, najznačajnije u nekom pogledu, od vremena biskupa Štrosmajera.

To je bio dr Ante Trumbić.

Dr Ante Trumbić je bio splitski advokat i poslanik u dalmatinskom Saboru, poznat kao nekadašnji veliki pristalica hrvatske stranke prava Starčevićeve. Izabran je kao primus inter pares pretsednikom Jugoslovenskog Odbora, koji je bio za vreme rata sastavljen na strani, pod vidom pomoćnog organa Pašićevoj vladi Srbije. U Odboru su bili i neki jugoslovenski patrioti Srbi, koji nisu bili zadovoljni da prošire Srbiju na Državu Srpstva, znači svih srpskih ujedinjenih zemalja pod srpskom krunom, državu skoro veliku koliko i ta Jugoslavija! Oni su iskreno i bezazleno želeli zajedničku kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca…

U stvari, ovaj Odbor je imao cilj da kontroliše srpsku vladu u njenoj akciji. Trumbićev Odbor je prvim aktom izišao da skuplja dobrovoljce iz nesrbijanskih krajeva u "Jugoslovensku Legiju", s tim da se ona okupi u Italiji, i onamo vežba oružju. Ali ni rečju nije pomenuto da je ona stvorena da radi u smislu izjave srpske vlade u nišu 24 novembra 1918; niti da ide na srpski front gde se, međutim, vodio rat za zajedničku stvar! Mnogim Srbima je onda izgledao podozriv ovaj Odbor, naročito kad se čulo da je jedan krug hrvatskih patriota tražio od državnog podsekretara talijanskog, de Martinija, stvaranje Velike Hrvatske. Hrvati nisu mogli zamišljati svoje ikakvo oslobođenje bez Rima, na koji su inače svagda bacali drvlje i kamenje. Vest je zato izazvala senzaciju. Ali kako je, po nesreći, zaključen bio Londonski Pakt, kojim se zadobila Italija da uđe u rat na strani saveznika, zašto su joj saveznici svečano obećali veliki broj dalmatinskih ostrva i zemljišta na obali, duboko je potresao Hrvate. Od tog momenta su počeli da ipak veruju više u Srbiju, nego u svoju Legiju, a više nego i u svoju diplomatiju.

Bilo je svakako vrlo zanimljivo za držanje Hrvata u Jugoslovenskom Odboru, koji se najpre zvao Hrvatskim, a tek zatim Jugoslovenskim, što je već početkom rata putovao za Petrograd kao delegat, poznati novinar i prvak Frano Supilo, i onamo dao Caru ruskom u ime predstavnika Trumbićevog prvog Odbora jedan hrvatski Memorandum, posle čega je Sazonov pisao Krupenskom, svom poslaniku u Rim, da ga Njegovo Carsko Veličanstvo ne može uzeti u obzir, pošto je ruska vlada

našla taj Supilov Memorandum nesaglasan sa već ranije dobivenim Memorandumom srpskog akademika Ljube Stojanovića, i koji sadrži teritorijalne pretenzije srpske. (Srbija i Jugoslavija, 53).

Arhiva Jugoslovenskog Odbora dr Trumbića nije nikad bila objavljena, osim nekoliko uspomena N. Stojanovića. O njemu je pisala samo jedna strankinja dr Matilda Paulova! Bilo bi međutim vrlo interesantno ispitati neke slučajeve. Mnogo se daje poremetiti samim pretpostavkama. Svakako, uticaj dr Trumbića, palanačkog advokata sa malim duhovnim mogućnostima, koji nije bio na glasu ni da je što važno napisao, ni izgovorio, ni uradio; ali koji je bio nesrazmerno ambiciozan srbofob, težak kao stena za Srbe statiste u njegovom društvu; i opsednut stalnim priviđenjima da će ga Pašić izigrati, i da će Srbija prevariti Hrvatsku. I Hinković je u Odboru bio fatalan. Postoji pretpostavka da je Jugoslovenski Odbor prisilio Pašića da potpiše poznatu Ženevsku Deklaraciju od 6/9 novembra 1918, koja bi, da je održana na sili, sve tekovine rata ustupila, mesto Srbiji, Hrvatskoj, koja je, kao što se zna, ratovala i onda protiv saveznika, na strani Nemačke i Austro-Ugarske, do poslednjeg dana.

Ali Pašić nije propustio da, brzo nakon rata, objavi pod redakcijom jednog poznatog publiciste beogradskog, Milana Đorđevića, izvesna dokumenta o odnosima Srpske Vlade i Jugoslovenskog Odbora dr Trumbića. U toj Pašićevoj publikaciji piše (str. 33) da se 13 aprila 1916 g. Jugoslovenski Odbor obratio francuskoj vladi Memorandumom, u kojem je stajalo: da o stvarima Srba i Hrvata i Slovenaca iz Austro-Ugarske, mora u svakom slučaju i Jugoslovenski Odbor imati svoju reč, a ne samo Srbija, s kojom se oni slažu samo u načelu; i da je Jugoslovenski Odbor legalni predstavnik cele emigracije; i jedini predstavnik Srba, Hrvata i Slovenaca ukupno. - U tom Memorandumu je u isto vreme iznesen i plan koji treba da bude izvršen na svršetku rata: Ujedinjenje u jednu nezavisnu Državu, ali s tim da oni imaju glavnu reč, kao što su to tobož odobrile sve iseljeničke organizacije. Naravno, kaže jedan pisac, da nikad Saveznici nisu Jugoslovenskom Odboru odobrili ovu kompetenciju (v. Srbija i Jugoslavija).

Trumbićeva je lozinka bila "da je Srbija propala", i "da Srbije više nema", kako bi tu zemlju stavila na stepen Hrvatske. A, međutim, Srbija je u početku onog rata imala čitavih svojih 5 miliona stanovnika, i u balkanskim ratovima proširena, i sa svojih 87,303 kv. kilometara, prema maloj Hrvatskoj koja se nije ni razaznavala u granicama tuđe monarhije. Intrige Trumbićeve su bile, odista, poznate u savezničkim krugovima u Parizu. Jednom je, kaže jedan pisac, Lojd Džordž odgovorio Trumbiću da "sve što čine saveznici Jugoslovenima, to čine zbog herojske Srbije"… Trumbić, kao danas Krnjević ili Šubašić, nikad neće razumeti da su oni u kući Saveznika potpuno "persone ingrate", pošto se oni bore za jedan ideal, a ovi za drugi; dakle samo uljezi, koje saveznici podnose, blagodareći jedino lošim i nerazumljivim nastojanjima izvesnih Srba.

Trumbić, u jednom momentu "lucidne intervale", osetio je kako se ipak mora približiti srpskoj vladi, da se na taj način približi i njenim Saveznicima. Tako je postala Krfska Deklaracija, 7/20 jula 1917, manifest o budućem državnom jedinstvu. Ali je palo u oči da je sa ovim manifestom na Krfu, (20 jula 1917) potpisana, jedva malo ranije (30 maja 1917), i u Beču takozvana Majska Deklaracija, u kojoj onamošnji poslanici našeg jezika u Rajhsratu izjavljuju da Hrvati, Slovenci i Srbi formiraju jedno državno telo - Jugoslaviju, u okviru austro-ugarske monarhije, i pod krunom Habsburga… (v. "Um die Jugoslavia" od profesora univerz. Usenicki). - Jedan naš pisac vidi vezu izmeću događaja na Krfu i ovog u Beču, (Milosavljević, I). Isti dodaje da je u ono vreme, i po svedočanstvu osečkog "Hrvatskog Lista" od 2 febr. 1922, iz Hrvatske otišlo mnogo političara da održavaju vezu sa Trumbićevim Odborom, (Šušterčić, Maček, Andrić, Barac, i to u Bernu, Cirihu, Lozani i Ženevi). Ovo potvrđuje i Frano Potočnjak u svom delu "Rapalski Ugovor", str. 32.

Ali potpisavši u Krfu famoznu Deklaraciju sa Pašićem, dr Trumbić je ubrzo iz Beograda učinio da istu Deklaraciju napadne Američko Jugoslovensko Narodno Vijeće (don Niko Gršković), u svojoj "Otvorenoj Riječi", kako je Ustavotvorna Skupština izigrala član 1 te Deklaracije, koji se odnosi na dinastiju, izglasavši da Karađorđevići ostaju vladarima Jugoslavije. Tražila je ta "Otvorena Riječ" da Kralj

abdicira, kako bi bio zatim i od Hrvata biran za vladara!… Dodaje se da je u Krfskoj Deklaraciji bilo u tom pogledu samo "sugestija i želja" odnosno iste dinastije, ali ništa više. Ovo je značilo već odmah podriti autoritet krune.

Međutim ovo je bila neistina, jer je I član Krfske Deklaracije glasio bukvalno ovako:

"Država će biti ustavna demokratska i parlamentarna monarhija, sa Karađorđevom dinastijom na čelu, koja je uvek delila ideje i osećaje naroda, stavljajući iznad svega slobodu i volju naroda."

Oni Hrvati, koji nisu nekoliko godina ranije ni jednom austrijskom predstojniku smeli učiniti ni najmanju stvar na žao, nasrću svim besom na našu slavnu dinastiju. Samo su naši glupaci mogli verovati posle ovog da ova akcija Hrvata protiv srpske dinastije neće i do kraja ostati glavnim predmetom pri rušenju države.

*

Ovakav je bio "jugoslavizam" i dr. Trumbića na osvitku jugoslovenske zore. Ne zaboravite da je dr. A. Trumbić prešao Radiću baš u onim danima kada je ovaj osuo bio najveću paljbu na državu koju je tobož i sam Trumbić stvarao, i na dinastiju koju je isti Trumbić prvi napao.

Docnije će doći kao prirodna posledica ove Trumbićeve akcije, i Radićevi govori protiv Kralja, i Marseljski atentat, i najzad plebiscit u iseljeništvu Hrvata američkih koji je napravio nedavno hrvatski muzičar Vlado Kolić, pomoću patriotskih korporacija, odnosno buduće vladavine Petra II.

Treba znati da je don N. Gršković slao svoju "Otvorenu Riječ" posle izjave Vilsonove o slobodi samoopredeljenja naroda, koja je onda pred sobom potrla sve odgovornosti Hrvata za saučesništvo u ratu. Onako, kako to i danas smatraju Hrvati izjave Čerčila i Ruzvelta o tom samoopredelenju što i čini položaj Krnjevića u Londonu osionim i onako bezočnim.

XIII

Nećemo govoriti o "jugoslavizmu" za vreme države Jugoslavije.

Svako zna da za 23 godine zajedničkog života, nije bilo mira u toj državi, i jedna cela perioda je prošla u gubljenju vremena, izlišnim i nedostojnim borbama, uniženjima kakve ni jedan narod nije svojevoljno podneo, i, najzad, krvoprolićima koja se nikad neće brisati. Niko među Srbima nije razumevao kakvog je bitnog razloga bilo za ta iskušenja, srpskom narodu koji je iz ratova od 1912 do 1918 g. izišao bio kao pobedilac triju neprijatelja, koji su morali s njim zaključiti tri mira na bazi: ve viktis. Od Srba je zavisilo da sebi naprave državne granice na način da bi one dostizale za 2/3 teritoriju bivše Jugoslavije! I da tu državu Ujedinjenog Srpstva niko ni etnički ni istorijski ne mogne poreći!

Ovako je Srbija u državni okvir uključila u zajedničku državu, na osnovi Štrosmajerova "jugoslavizma", Hrvatsku za više nego jednu trećinu pasivnu; Dalmaciju sasvim pasivnu; granicu na moru za punih 1.000 kilometara dužine; a na suvu bez malo dvostruko toliko! Bez ikakvog naročitog sopstvenog dobitka. A sa svima moralnim i najgorim ispaštanjima. Da najzad dođe do izdajstva hrvatskog na frontu, i pokolja srpske nejači…

A pre svega ovog i do kapitulacije 25 avg. 1939 g.

Mi verujemo da smo ovim našim napisom naročito utvrdili da je ideja za zajedničku državu između Srba i Hrvata, ili bila sasvim nemogućna, pored istorijskih uspomena koje su oni vekovima među sobom imali; ili bar za jedno celo stoleće preuranjena, vrlo malo i nedovoljno ozbiljno pripremana, čak možda i improvizirana u zanosu postignutih pobeda u Srbiji; a u očajanju Hrvatske, nakon katastrofe svih njenih

vekovnih ideala: posle uništenja Habsburške monarhije. Mi smo na drugom mestu već istakli: Država, to je pre svega jedan duhovni pojam i jedna duševna tvorevina; zato ako država nije nacionalna, znači proizvod nacionalne ideologije, ona predstavlja samo jedno veliko preduzeće, ali ne i jednu državu.

Tako je "jugoslavizam" bio za Hrvate oličenje pravoslavlja, balkanizma i ćirilice; a za Srbe je bio antiteza Srpstva, preveravanje, i renegatstvo napram svih velikih tradicija Svetosavlja: nemanjićske ideje o zajednici Države i Nacije i Crkve u jednom i istovetnom moralnom pojmu… Za Hrvate je "jugoslavizam" bio velikosrpska zamka, politička perversija, balkanska urota protiv katoličke Crkve, hrvatskog Državnog prava, kulture zapadnjačke, i smisla o redu i zakonitosti. Zakonitosti kakvu je poznao hrvatski narod, iako često ponižavan, u habsburškoj monarhiji, koja je ipak predstavljala jednu od najsavršenijih administracija, i jedno od primernih pravosuđa evropskih.

Da se napravi Jugoslovenska Država, trebalo je napraviti Jugoslovenski Narod, i imati jugoslovenski jezik. Ali su Hrvati bili vrlo nacionalno isključivi, a Srbi i odveć bogati svojom tradicijom velike države i Carstva, koje su u neka vremena bile prve države na Balkanu; i svojom narodnom kulturom, srednjevekovnog književnog života, slikarstva, pesništva; bili su opijeni i novim tek jučerašnjim pobedama, koje su ih u celom svetu bile proslavile. A jezik su zvali jedni srpskim, a drugi hrvatskim. Kad se još uzmu u obzir međusobna vekovna netrpeljivost, verska razlika, kulturni mentalitet, onda se takvo nivelisanje i amalgamiranje nije moglo ni zamisliti kao ostvarljivo ovako neočekivanim državnim spajanjem nikad i ničim nepripremanim, a čak i nepredviđenim.

Hrvatski vođi su bojkotovali izgrađivanje Vidovdanskog Ustava, kojim su mogli dobiti sva prava koja su hteli. Već se dobro znalo da su oni nekad u Pešti imali nekog tobožnjeg ministra bez portfelja, a u Beogradu su imali pravo da u svakoj vladi imaju svojih šest ministara, i to sa portfeljima… U jednoj vladi Davidovićevoj odmah na početku imali su Hrvati svojih sedam ministara!… Zatim su imali predsednika Parlamenta svog Hrvata, a to je rang predsednika vlade. Uostalom, nije bilo nikakvog zakona ni da Hrvat ne postane i predsednikom ministarskog saveta. - U diplomatiju su onda slati i Hrvati i Slovenci makar i sa teškoćama što nisu poznavali dovoljno francuski diplomatski jezik. U Beogradu je bila borba oko činovničkih položaja, ali samo između kandidata, inače ni jedna vlada nije pravila ni kvotu ni pitanje oko toga otkud je koji činovnik dolazio. Utakmica je prestala tek kad je Zagreb stao potpuno na ratnu nogu protiv Beograda. Ne može se odista prekor praviti Beogradu da je bio ni prvih godina sebičan. Staklo na koje su zagrebački političari gledali bilo je ukaljano, i stvari su dobijale nečist izgled i kad toga ni najmanje nije bilo. Međutim, da bojkot protiv države nije sprovođen na osnovi takvog bitnog pitanja, kao što su položaji, Radićeva propaganda ne bi ni onako brzo zahvatila sve krugove onamošnjeg društva. Hrvati su to dobro znali.

Treći elemenat u državi, Slovenci, držali su i sami do svog nacionalnog individualiteta koliko i oni drugi. Prva njihova briga je bila da dobro podvuku kako njihov jezik, jezik na kom su pisali jedan Cankar i Zupančić, nije dijalekat srpskog ili hrvatskog, nego posebni nacionalni govor.

Stvorili su zatim i svoj sopstveni Univerzitet, koji ranije nisu imali, a zatim i Akademiju Nauka. Sve ovo stoga da se ne bi utopili u ideji "jugoslavizma", o čemu se toliko govorilo. Zbog ovog su Slovenci bili primer partikularizma, i više smetali nego vezivali. U krvavoj igri Srba i Hrvata, za 23 godine države Jugoslavije, ovi kulturni, mirni i pozitivni Slovenci, ostali su celo vreme kod sebe, ne mešajući se u spor, ne zovući braćom Srbe, ali naročito nikad ni Hrvate, (koji, naprotiv, smatraju Slovence "gorskim Hrvatima"). Slovenci su ostali ovako među nama 23 godine skoro više kao pošten ortak u jednom zajedničkom poslu, nego kao treći brat u zajedničkoj porodici.

Poslednjih godina je "jugoslavizam" izgledao samo ideja ministarska i režimska. U ime njegovo su napravljena mnoga nasilja i bezakonja. On je dobio izgled više zvaničnog patriotizma diktatorskih režima, nego što je predstavljao stvar savesti jednog svesnog i prosvećenog građanstva. Više politička mera i dužnost, nego nacionalno gledište i uverenje. "Jugoslavizam" je postao i jedan artikal za izvesne

klike, i imao svoje tržište, berzu, spekulante i berzijance. Njega je vlast nemilosrdno branila i kad ga niko nije više ni napadao, niti se o njega naročito grabio! Od onog dana otkad je "jugoslavizam" postao doktrinom raznih režima, on je postao tegoban i sumnjiv i za Srbe, koji su ovu utopiju platili velikim nacionalnim gubicima i neizmernim sramotama.

Jugoslavizam je ideologija bez svog ideologa; ideal koji je, kao što smo videli, ponikao iz intrige; utopija koja je potisla i onemogućila ideju; zakon koji je branjen bezakonjem. Jugoslavizam će u našoj istoriji biti sinonim diktatura, za koje je od prvog trenutka bio tesno vezan.

Ako je srpski narod rado prihvatio novu eru 1918, novu državu, i nove državljane, o kojima je znao većim delom samo po čuvenju, to je zato što je verovao ondašnjim svojim državnicima, koji su vodili tri pobedilačka rata; ali ne sluteći koliko su i oni bili izigrani u Parizu i Londonu, mahinacijama Trumbićevog i Hinkovićevog Jugoslovenskog Odbora, u kojem je bilo nekoliko srpskih članova, malog kalibra; i koji je unosio nered i pometnju u sve srpske nacionalne i rasne osnove; sa upornošću i bezobzirnošću koje su dobijali od hrvatskih članova tog kruga, mnogo jačih ne samo u intrigi, nego i u uverenju i pravcu kakav su želeli: uvek birajući antitezu protiv teze, reakciju protiv akcije, spletku protiv ideala.

Ali srpski narod nije znao da će u novoj državi postati strancem u svojoj sopstvenoj kući. U svom slovenskom i patriarhalnom shvatanju krvne i rasne veze, on nije verovao da će se u toj kući naći među zaverenicima protiv svih njegovih zavetnih svetinja, među dojučerašnjim tuđim vojnicima, koje je on pobeđivao, da ga oni zatim oklevetaju i obeščaste među evropskim narodima u čijoj je sredini on dotle bio i velik i slavan.

Ali ni to nije sve. Srpski narod nije ni znao da sa novom i zajedničkom državom on uzima na sebe obaveze koje su premašale sve njegove mogućnosti, a u zamenu ništa ne dobijajući od dveju ostalih grupa u toj zajednici. Jugoslavizam je bio stranputica i bespuće, vratolomija i samoubijstvo.

XV

Srpski narod, a to je ne samo Srbija, nego i celo Ujedinjeno Srpstvo, mesto da se 1918 formiralo u jednu ogromnu i etnički homogenu grupu, i sledstveno u jednu veliku državu, primilo je na sebe dužnost da pristane na granice Jugoslavije koje su samo na moru imale dužinu od ništa manje nego 1.000 kilometara od Sušaka do Ulcinja; a na suhu, dvostruko toliko, od Đevđelije do Kranjske! Za odbranu onolike obale, trebala bi jedna preskupa ratna mornarica kakve od velikih sila, a kakvu mi nikad nismo mogli ni zamisliti sa našim malim budžetom. Za odbranu suvozemne onako beskrajne granice, trebala je tako isto vojska jedne velike sile, sa oružanjem, koje je iziskivalo ogromne troškove, i za nabavku i za uzdržavanje! Sa iluzijama da će naši ondašnji pobeđeni neprijatelji ostati celog veka i dalje obezoružani, mi smo naivno verovali da će herojstvo srpsko, pomognuto patriotizmom hrvatskim i poznatom otpornošću slovenačkom, biti garantija mira dovoljna i za ceo evropski istok.

Ovo je bila jedna kobna obmana. Jugoslavija sa takvim granicama, i sa onakvim budžetom, bila je, dakle, od prvog momenta jedan politički apsurdum. - Francuska je, na primer, sa dve strane ograničena velikim planinskim lancima, Alpima prema Italiji, i Pirinejima prema Španiji; a s juga morem, gde je mogla u izvanrednim lukama držati flotu prema njenom onda najbogatijem budžetu na kontinentu; a sa zapada je graničila Okeanom koji su zapadne države po prirodnim zakonima njihovog položaja, trebale uvek da zajednički brane mornarice dveju savezničkih država, (a ne samo jedna od njih). Uzimam ovde za primer samo pitanje granica ove jedne evropske države, koja je imala sreću da prema Nemačkoj, glavnom neprijatelju, ima jednu jedinu granicu otvorenu. Skoro ne ni veću nego što je takvu granicu imala bedna Jugoslavija prema toj istoj Nemačkoj, 1941 godine!

Već samo ovakvo pitanje buduće državne granice bilo je dovoljan razlog da se ideal ujedinjenja smatra veoma komplikovanim. Skupština u Nišu je 1914 objavila da će Srbija ratovati i za oslobođenje Hrvata i Slovenaca, verujući da će to ovi

radosno pozdraviti, ali ni onog dana u Nišu ondašnji državnici nisu tim mislili i na ujedinjenje, koje je već mnogo složeniji problem, kao što se videlo i na drugim primerima evropskih država. Srbija je uzimala obavezu da i svojom krvlju brani sutra, i to protiv dve velike sile, svoje nove susedke, Nemačke i Italije, zapadne granice, dignute već do Triglava i do Mure! Zar to nije bio apsurdum.

Pitamo se da li se ondašnja naša vlada pitala: šta Srbi u zamenu i sami dobijaju za takvu tešku obavezu protiv velikih sila? Kako takvoj obavezi odgovara hrvatski i slovenački unos u taj opšti kapital, u to zajedničko državno ostvarenje? Skoro ništa, ko imalo poznaje istinski slučaj sa ovim pitanjem. U vojničkom pogledu, (našto je Srbija najviše polagala), niko nije smeo misliti da će sa osećanjima koja su Hrvati uvek imali prema Srbima, a naročito onim sa kakvim su ušli bili u državnu zajednicu, i sa mešanjem katoličanstva i austrijanštine, bitnih duhovnih orijentacija hrvatskih, ikad Hrvati ginuti uz Srbe, ma na kojem frontu, i prema kojem bilo neprijatelju. Već prvih dana ujedinjenja, Hrvati su vrlo iskreno u Zagrebu isticali da se nikad ne bi borili za srpske granice u Južnoj Srbiji ili na Timoku.

Uopšte, ni o kakvim zajedničkim herojstvima nisu Hrvati dali da se govori širom cele njihove zemlje. Oni su okretali čak na smešno srpsku ratničku istoriju, slavu srpske vojske, koja je bila slavljena kao herojska i od svih neprijatelja, a ne samo od prijatelja. Ne priznavajući da je išta Srbija doprinela oslobođenju njihove zemlje, jedan hrvatski ministar, dr Krajač, povikao je jednom cinično u Skupštini, i to kratko nakon ujedinjenja: "Recite nam koliko košta ta krv koju ste prolili za Hrvatsku, da vam je platimo…"

Nikakve ni ekonomske koristi nije imala Srbija, ni srpski narod oko nje, udružujući u zajedničku državu bogate srpske zemlje sa pasivnom Dalmacijom, pasivnom Slovenačkom, i za 1/3 pasivnom Hrvatskom… Nikakav njihov proizvod, ni prirodni ni industrijski, nije bio Srbiji neophodan, pošto je Srpska Zemlja imala sve iste prirodne proizvode i sama u izobilju; a industrijske je mogla jevtinije nabaviti iz Mađarske i Italije. Međutim, Hrvatska svoju industriju nije mogla prodati ni u Italiji, ni u Mađarskoj, pošto su obe industrijski bogatije; a mogla ih je prodati samo srpskim agrarne.

Tako treba razumeti cvetanje industrije hrvatske, i dizanje Zagreba do velegrada, pošto što ona zemlja nije rađala više pod upravom Beograda nego pod upravom Pešte i Beča... Tako i razumevajte izgradnju Sušaka, i veliki procvat Splita. - Međutim, Hrvatska nije prestajala sa kukanjem da je pokradena, ni onda kad je srpska Vojvodina, jedna od žitnica Evrope, sama plaćala 52% celokupnog državnog poreza. Šta više Hrvatska malo što nije upropastila državu već sutradan po našem ujedinjenju, sa lakoumošću koja je prevazilazila i sav cinizam ondašnjih hrvatskih vođa.

Već prvih dana je Zagreb pozivao narod da ne ide u vojsku. Za agrarnu reformu, koju je Beograd drznuo da rešava, (iako to nikad nisu hteli ni Mađari, ni Austrijanci, ni Turci, i koja je uvek nepopularna stvar), Hrvati su objavili svoje proteste sa najvećim klevetama protiv Srba. I onda kada je tu reformu sprovodio Pavle Radić!… Na sve evropske konferencije koje su se gde držale u ono vreme - u Parizu, Versalju, Trianonu i Rapalu, - iz Zagreba su išli memorandumi tražeći hrvatsku republiku. Radić se u mladosti kazivao Jugoslovenom, - čak i Srbinom, smatrajući, iako netačno, da su to dva imena istog naroda. ("Ja sam Srbin koji govori hrvatski" vikao je jednom prilikom ovaj ljubitelj kalambura). Ali u 50-oj godini je pošao da ruši monarhiju, i stvara republiku u kojoj bi on postao pretsednikom. - Duhovni bojkot Zagreba protiv države, bio je nečuven. Radić, koji je pevao himne Franji Josipu za života Carevog, održao je jedan plačevan nekrolog u Saboru kad je došla vest o Carevoj smrti; i zajedno sa ostalim članovima Sabora glasao da mu se u Zagrebu digne spomenik…

Povika iz Zagreba protiv nesposobnog činovništva i korupcije, bilo je stvarno samo povika koja je postojala svugde po Evropi posle rata, povika protiv opšteg zla.

Hrvati su bojkotovali državni zajam, a posledica toga je bio pad naše valute, i milijardama gubitka. Hrvati su bojkotovali i pravodobno izgrađivanje železnica, što je nanelo takođe ogromne štete, i još veći pad valute. Ali ne samo ogromne štete

Srbima, na koje se gađalo u njihovim bogatim krajevima, nego i protiv Hrvata, u njihovim ubogim zemljama, nerazvijenim i pasivnim… Promena njihove austrijske krune u ondašnju državnu monetu, srpske dinare, u srazmeri 1:3, napravilo je jednu nezakonitu trgovinu sa našom valutom, jer nisu menjane samo upotrebljavane i prljave hiljadarke hrvatskih seljaka, nego i vagonima novouvezene krijumčarene hiljadarke zagrebačkih bankara, iz Pešte i Beča preko Mure u Hrvatsku.

Praveći ovakvu sabotažu državi, Radić je bio okrivljen i zatvoren, (uostalom vrlo nepolitički, i dosta stupidno), ali kad se on vratio zatim u ondašnji radikalski Beograd, prva mu je misao bila da ode da blagodari Kralju, i ušao u Dvor poljubivši, na očigled sviju, desni stub Dvorskih vrata. Srbijanci su ovo smatrali svojom pobedom. Međutim, nešto docnije, isti Radić je tražio od članova svoje velike stranke da niko ne ode na otkrivanje Štrosmajerovog spomenika u Zagrebu, kako se ne bi pravila zabuna između njegove politike, isključivo destruktivne, i Štrosmajerovog "jugoslavizma", tobož konstruktivnog.

Dr Vlatko Maček je pošao istim putem, kad je, pre malo godina, tražio da promeni svoje ime Jugoslovenska Akademija Nauka u Zagrebu, koju je tako nazvao Štrosmajer da bi je napravio bar njenim samim imenom, ako ne i značajem svojih akademika, centralom na jugu slovenskom. Maček je tražio da se ne zove više Jugoslovenskom Akademijom, nego Hrvatskom. - Dodajmo ovoj istoriji "jugoslavizma" zagrebačkog još jedan fakat. Kad su 9 aprila 1940, neki poštovaoci Štrosmajera hteli dati opelo u Zagrebu za spomen 35-godišnjice smrti đakovačkog dobrotvora, monsinjor Stepinac, biskup zagrebački, tog se dana našao na putovanju, da ne bi uzeo učešća u proslavi Štrosmajera, čije se ime dovodilo, - iako pogrešno, - u vezu sa "jugoslavizmom", glavnim principom države Jugoslavije.

U takvom raspoloženju Zagreba prema državi Jugoslaviji, došlo je dakle i proleće 1941, kad je trebalo najveće duhovne zajednice među članovima Jedne države, pa poći zajedno na granicu protiv neprijatelja. I to ne neprijatelja Bušmana i Hotentota, ili Laponca i Samojeda, nego Germana, koji je u Zagrebu svagda imao prijatelje; i protiv Italijana, koje su Hrvati uvek mrzeli, samo zato što su ih ovi prezirali. Hrvatski oficiri su bili već spočetka spremani za prelazak neprijatelju na frontu čim se ovaj bude pojavio. Samo su vrlo slabi mozgovi među Srbima mogli verovati da hrvatski oficiri stoje srcem bliže Beogradu nego Zagrebu, i srpskoj vojsci bliže nego svojim onamošnjim porodicama.

Da je neko zapitao tvorce Jugoslavije u Parizu, (izuzimajući Trumbićev Jugoslovenski Odbor), da li bi pristali na državu koja bi onako doživela izdaju na velikom delu svog fronta, i u prvom okušaju jugoslavenskog patriotizma; a zatim još i pokolj pola milijona srpske nejači, ne verujem da bi se onda iko bio rešio na takvu svirepu avanturu, kao što je bio 1 decembar 1918.

KRAJ.
